

Johanna Virman

TOIMIJUUDEN KUVAUTUMINEN ARJESSA VANHEMPIEN KÖYHYYSKIRJOITUKSISSA

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2023

TIIVISTELMÄ

Johanna Virman: Toimijuuden kuvautuminen arjessa vanhempien köyhyyskirjoituksissa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Ohjaaja: Maritta Itäpuisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2023

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tarkastella vanhempien toimijuutta arjessa köyhyyskirjoitusten pohjalta. Tutkimustehtävänä on kuvata, jäsentää ja analysoida, minkälaisena kuvautuvat lapsiperheiden vanhempien toimijuudenkokemukset ja miten toimijuuden modaliteetit näyttäytyvät vanhempien toimijuuden kokemuksissa. Käsitys toimijuudesta perustuu Jyrki Jyrkämän modaliteettiteoriaan. Modaliteettien kautta rakentuvan toimijuuden rinnalla tarkastellaan myös pientä ja passiivista toimijuutta.

Tutkielmani on laadullinen tutkimus, joka tieteenfilosofisilta lähtökohdiltaan perustuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen. Aineiston analyysi on toteutettu teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Tutkimusaineistona on yhdeksäntoista lapsiperheiden vanhempien kirjoittamaa tekstiä, jotka he ovat lähettäneet Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä 2019 -kirjoituskilpailuun. Kirjoituksista 18 olivat äitien kirjoittamia ja vain yksi kirjoitus oli isän kirjoittama.

Tutkielman analyysi on tehty teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Tutkimustuloksena syntyi neljä pääluokkaa, taloudellinen arjesta selviytyminen, sosiaalisen tilan rajoittuneisuus, velvollisuudet ja pakot sekä autonomian ihanteen tavoittelu. Taloudellisessa arjesta selviytymisessä toimijuus määrittyy pieneksi toimijuudeksi, jonka tavoitteena on arjen rutiinien ja toistojen avulla oman elämän hallinta ja kontrolli arjesta. Arjen toiminta kuvautuu selviytymisenä, jossa korostuu säästäväisyys ja suunnitelmallisuus. Sosiaalisen tilan rajoittuneisuudessa toimijuutta rajoittaa taloudellinen tilanne. Köyhyydestä johtuva häpeä aiheuttaa kulissien ylläpitämistä ja köyhyyden salaamista. Rahan vähyys sekä sosiaalinen häpeä estävät osallisuuden. Osallistumista rajataan myös itse, jolloin yksilö vetäytyy sosiaalisista suhteista ja palvelujärjestelmistä. Velvollisuudet ja pakot määrittävät toimijuutta, oma toimijuus on kaventunutta. Velvollisuudet ja pakot voivat olla yhteiskunnan tai yksilön itsensä asettamia. Ne voivat perustua lakiin, normeihin tai uskomuksiin. Autonomian ihanteen tavoittelussa toimijuus näyttäytyy aktiivisena pyrkimyksenä vahvistaa omaa toimijuutta sekä tavoitella muutosta omaan tilanteeseen. Muutoksella tavoitellaan parempaa tulevaisuutta ja irrottautumista köyhyydestä. Keinoina nähdään työllistyminen, opiskelu tai oman terveyden parantaminen.

Tutkimustulosten perusteella voin todeta, että toimijuuden kokemukset ovat vahvasti sidoksissa köyhyyteen ja köyhyyden nostattamiin kokemuksiin ja tunteisiin. Toimijuuden kokemukset kietoutuvat arkeen, vanhemmuuteen, sosiaalisiin suhteisiin sekä palvelujärjestelmään ja niissä on nähtävissä yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät sekä ajallisuus ja tilanteisuus. Vanhemmuudella on suuri merkitys toimijuuteen ja toimijuuden kokemuksiin arjessa. Vanhemmuus toimii tilanteesta riippuen toimijuuden motivaationa, mahdollisuutena, esteenä tai rajoitteena. Toimijuuden rakentuminen tulee esille modaliteettien tarkastelun kautta, joita ovat osaaminen, voiminen, kykeneminen, täytyminen, haluaminen ja tunteminen.

Johtopäätöksenä voin todeta, että toimijuus on merkityksellinen tekijä köyhyydessä selviytymisessä ja köyhyydestä irrottautumisessa. Toimijuutta vahvistavia tekijöitä ovat sosiaaliset suhteet ja osallisuus, toimiva palvelujärjestelmä, mahdollisuudet ja oma osaaminen sekä usko ja toivo tulevaan. Toimijuutta rajoittaa tai estää etäännyminen sosiaalisesta verkostosta, palvelujärjestelmän tuomat esteet, mahdollisuuksien puute, yksilöön liittyvät psyykkiset ja fyysiset rajoitteet sekä köyhyyden synnyttämät negatiiviset tunteet, kuten häpeä ja toiseus. Toimijuuden vahvistaminen yhteiskunnallisissa palvelujärjestelmissä olisi ensisijaisen tärkeää. Köyhyydessä eläville perheille täytyisi järjestää tilaisuuksia osallistumiseen ja osallisuuteen, jotka vahvistaisivat merkityksellisyyden tunteita. Myös köyhyyden tuominen yhteiskunnalliseen keskusteluun olisi tärkeää, jotta yhteiskunnan rakenteellisiin toimijuutta estäviin tekijöihin pystyttäisiin puuttumaan ja näin pyrittäisiin vähentämään köyhyyteen liittyviä negatiivisia tunteita ja stereotyyppioita.

Avainsanat: toimijuus, vanhemmuus, lapsiperheiden köyhyys, modaliteetit, fenomenologia, hermeneutiikka

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Johanna Virman: Description of agency in everyday life in parents' writings about poverty
Master's thesis
Tampere University
Supervisor: Maritta Itäpuisto
Master's programme in Social Work
April 2023

The purpose of this master's thesis is to examine the agency of parents in everyday life based on poverty writings. The research task is to describe, structure and analyze how the agency experiences of parents of families with children are described and how the modalities of agency appear in the parents' agency experiences. The concept of agency is based on Jyrki Jyrkämä's modality theory. Along with the agency built through modalities, I also look at small and passive agency.

My thesis is a qualitative study, which is based on the phenomenological-hermeneutic research tradition in terms of scientific philosophy. The analysis of the data has been carried out using theory-driven content analysis. The research material consists of nineteen texts written by parents of families with children, which they sent to the Everyday Experiences of Poverty 2019 writing competition. 18 of the writings were written by mothers and only one writing was written by a father.

The analysis of the thesis has been done with the help of theory-guided content analysis. As a result of the research, four main categories emerged, economical survival from everyday life, limitation of social space, obligations and compulsions, and the pursuit of the ideal of autonomy. In the financial survival of everyday life, agency is defined as little agency, the goal of which is to manage and control one's own life with the help of everyday routines and repetitions. Everyday activities are described as survival, where frugality and planning are emphasized. In the limitation of social space, agency is limited by financial situation. The shame caused by poverty leads to keeping up appearances and to concealing poverty. Lack of money and social shame prevent participation. Participation is also limited by oneself; in which case the individual withdraws from social relationships and service systems. Obligations and compulsions determine agency, one's own agency is narrowed. Obligations and responsibilities can be imposed by society or by the individual himself. They can be based on law, norms or beliefs. In the pursuit of the ideal of autonomy, agency manifests itself as an active effort to strengthen one's own agency and to seek change in one's own situation. The change aims for a better future and breaking away from poverty. The means are seen as employment, study or improving one's own health.

Based on the research results, I can state that the experiences of agency are strongly linked to poverty and to the experiences and emotions raised by poverty. The experiences of agency are intertwined with everyday life, parenting, social relationships and the service system, and in which social and cultural factors as well as temporality and situation can be seen in. Parenthood is of great importance to agency and the experiences of agency in everyday life. Depending on the situation, parenting acts as a motivation, opportunity, obstacle or restriction for agency. The structure of agency comes to light through the examination of modalities, which are knowing, being able, being capable of, fulfilling, wanting and feeling.

As a conclusion, I can state that agency is a significant factor in surviving poverty and getting out of poverty. Factors that strengthen agency are social relationships and participation, a functioning service system, opportunities and own expertise, as well as faith and hope for the future. Agency is limited or prevented by distancing from the social network, obstacles brought by the service system, lack of opportunities, psychological and physical limitations related to the individual, and negative feelings generated by poverty, such as shame and otherness. Strengthening agency in social service systems would be of primary importance. For families living in poverty, opportunities for participation and inclusion should be organized, which would strengthen feelings of relevancy. Bringing poverty into the social discussion would also be important in order to be able to tackle the structural factors preventing society's agency and thus striving to reduce negative feelings and stereotypes related to poverty.

Keywords: agency, parenting, poverty of families with children, modalities, phenomenology, hermeneutics

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin Originality Check service.

Sisällysluettelo

1.	JOHDANTO	5
2.	LAPSIPERHEIDEN KÖYHYYS	6
2.1.	Köyhyys ilmiönä	6
2.2.	Köyhyyden seurauksia	9
2.3.	Köyhyys arjen kokemuksena lapsiperheessä	12
2.3.1.	Arki käsitteenä	12
2.3.2.	Rajoittuneisuutta, epävarmuutta ja selviytymistä	13
3.	TOIMIJUUS.....	16
3.1.	Näkökulmia toimijuuteen.....	16
3.2.	Pieni ja passiivinen toimijuus.....	18
3.3.	Toimijuus köyhyyden sävyttämässä arjessa.....	19
3.4.	Jyrkämän modaaliteettiteoria	22
4.	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	25
4.1.	Tutkimuskysymys	25
4.2.	Metodologinen lähtökohta	25
4.3.	Tutkimusaineisto	28
4.4.	Analyysin kuvaus	31
4.5.	Tutkimusetiikka.....	33
5.	LAPSIPERHEIDEN VANHEMPIEN TOIMIJUUS ARJESSA.....	35
5.1.	Taloudellinen arjesta selviäminen.....	35
5.2.	Sosiaalisen tilan rajoittuneisuus	40
5.3.	Velvollisuudet ja pakot	44
5.4.	Autonomian ihanteen tavoittelu	48
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	52
	LÄHTEET	60

1. JOHDANTO

Yhä useampi lapsi elää köyhässä kodissa, vaikka hyvinvoinnin muutoin nähdään lisääntyneen yhteiskunnassa, todetaan eduskunnan työryhmässä vuonna 2021 laaditussa Eron lapsiperheiden köyhyydestä -selvityksessä. Selvityksen mukaan lapsiperheiden köyhyyden juurisyihin ei ole onnistuttu vaikuttamaan. Perusturvan varassa eläminen on pitkäaikaista ja siitä on vaikea päästä irtautumaan. Köyhyys nähdään aiempaa syvempänä ja periytyvyys on kasvanut. (Kemppi 2021, 2.) Tutkimustiedon perusteella köyhyyden vaikutukset lapsiperheissä ovat monimuotoisia, ei voida puhua vain taloudellisista vaikeuksista. Köyhyys vaikuttaa laaja-alaisesti perheiden hyvinvointiin, koettuun tasa-arvoon ja osallisuuteen (Lammi-Taskula & Salmi 2010, 198–214). Lapsiperheiden köyhyys ja toimet sen vähentämiseksi ovatkin olleet ajankohtaisia puheenaiheita yhteiskunnallisissa ja poliittisissa keskusteluissa jo pitkään (Salmi ym. 2016a, 69).

Tutkimuksia toimijuudesta köyhyyden kontekstissa on yllättävän vähän niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Tutkijat ovat myös kyseenalaistaneet toimijuutta köyhässä arjessa. Kysymyksenä on ollut, voiko köyhyydessä elävän ihmisen kohdalla puhua toimijuudesta ja ovatko niukat resurssit este toimijuudelle (ks. Frost & Hoggett 2008, 441). Kuitenkin tehdyissä tutkimuksissa on todettu toimijuuden merkitys köyhyydestä selviämisessä ja köyhyyden hallinnassa (ks. Gazso ym. 2016). Köyhyyden haasteiden edessä toimijuus, omat selviytymiskeinot ja muutoshalukkuus on todettu olevan ratkaisevassa asemassa (mt., 460). Näen, että tutkimustieto toimijuudesta on merkittävää tietoa sosiaalityön ammattilaisille, jotta työ osataan kohdistaa oikein ja tätä kautta parantaa hyvinvointia toimijuutta tukemalla ja edistämällä. Lapsiperheiden vanhempien toimijuutta vahvistamalla pystytään vaikuttamaan myös perheessä elävien lasten hyvinvointiin.

Olen työskennellyt pitkään lapsiperheiden parissa ja tavannut suuren määrän vanhempia, joiden elämässä köyhyys, huoli rahan riittävyydestä, arjen valinnoista ja mahdollisuuksien puutteesta ovat arkipäivää. Köyhyys ja toimijuus köyhässä arjessa näyttäytyy kuitenkin jokaisessa perheessä erilaisena ja vaihtelee myös perheenjäsenten kesken. Näen, että kokemus toimijuudesta määrittyy yksilöllisten tekijöiden, toimintaa mahdollistavien ja rajoittavien tekijöiden sekä ympäristön vaatimusten, normien ja ihanteiden kautta. Toimijuuden kokemukseen on vaikuttamassa myös oma elämänhistoria. Tutkijana olen kiinnostunut siitä, minkälaisena toimijuus näyttäytyy itsensä köyhäksi määrittävien vanhempien arjen kuvauksissa ja minkälaisia merkityksiä se perheiden arjessa saa.

2. LAPSIPERHEIDEN KÖYHYYS

2.1. Köyhyys ilmiönä

Sosiaalityön historia paljastaa, että köyhyys on ollut aina yksi sosiaalityön keskeisin ongelma ja sosiaalityön kohde. Voidaan puhua siis köyhyyden ajankohtaisuudesta läpi sosiaalityön historian. Köyhyyttä voidaan tarkastella ja määritellä objektiivisesti, jolloin mittareina toimivat erilaiset ulkoiset mittarit. Köyhyyden tarkastelussa voidaan hyödyntää köyhyydessä elävien ihmisten kokemuksia, jolloin puhutaan subjektiivisista mittareista. Jotta köyhyys tulisi ymmärretyksi laaja-alaisena ja monitahoisena, sen tarkastelu vaatii eri näkökulmia ja erilaisia mittareita.

Köyhyyden voidaan ajatella olevan absoluuttista tai suhteellista. Absoluuttista köyhyyttä esiintyy kehittyvissä maissa, joista Kallio ja Hakovirta (2020) sekä Mooney kumppaneineen (2017) käyttävät nimitystä kehitysmaat. Absoluuttisena ajateltu köyhyys tarkoittaa puutetta elämisen kannalta välttämättömistä perustarpeista, kuten asumisesta, juomakelpoisesta vedestä tai ruuasta. Kehittyneissä maissa puhutaan suhteellisesta köyhyydestä, joka määritellään yhteiskunnan minimielintason kautta. Tällöin yksilö ei saatavilla olevilla taloudellisilla resursseillaan pysty saavuttamaan yhteiskunnan minimielintasoaa. (Kallio & Hakovirta 2020, 14; Mooney ym. 2017, 179.) Kallio ja Hakovirta (2020, 15) muistuttavat köyhyyden paikkasidonnaisuudesta, jonka ajattelen liittyvän yhteiskuntaan, jossa köyhyyttä määritellään. Myös kulttuurilla on määrittelyssä tärkeä rooli. Kulttuuri vaikuttaa siihen, mikä on tärkeää ja välttämätöntä köyhyyttä määriteltäessä ja mitattaessa. (Shamrova & Lampe 2020, 2.) Saari (2015, 74) toteaa käsityksen köyhyydestä syntyvän eletyn kulttuurin ja ympäröivän yhteiskunnan vaikutuksessa. Käsityksiin ovat vaikuttamassa yhteiskunnalliset ja kulttuuriset arvot ja yhteiskunnassa vallalla olevat kuluttamisen tavat. Ihmisen oma historia sekä yhteiskunnallinen asema vaikuttavat käsitysten muodostumiseen. (Mt.)

Suhteellista köyhyyttä mitataan tuloköyhyyden avulla ja mittareina toimivat suhteellinen köyhyysraja ja tilastollisesti mitatut tuloerot (Forssén ym. 2017, 12). Köyhyysraja määritellään kaikkien kotitalouksien keskimääräisen tulotason avulla ja tällä hetkellä suhteellinen köyhyysraja Suomessa 60 prosenttia tästä laskennallisesta tulotasosta. Huomattavaa on, että köyhyysrajan alapuolella elävät kotitaloudet eivät yllä kohtuulliseksi määriteltyyn vähimmäiselintason. (STM.) Suhteellista köyhyysrajaa käytetään myös lapsiköyhyyttä ja lapsiperheköyhyyttä mitattaessa. Lapsiköyhyyden suhteellinen köyhyysaste tarkoittaa suhteellisen köyhyysrajan alapuolelle jäävien alle 18-vuotiaiden lasten osuutta kaikista lapsista. Lapsiperheköyhyydessä suhteellinen köyhyysaste saadaan laskemalla

suhteellisen köyhyysrajan alapuolella elävien lapsiperheiden osuus kaikista lapsiperheistä. (Kallio & Hakovirta 2020, 27.)

Lapsiperheiden köyhyys voidaan määritellä myös käsitteillä pienituloisuus tai vähävaraisuus. Pienituloisuus on varsin yleisesti käytetty käsite köyhyyden rinnalla ja varsinkin tilastollisten julkaisujen kirjoittajat korvaavat pienituloisuudella käsitteen suhteellinen köyhyys (STM). Lapsiperheiden pienituloisuuden ajatellaan johtuvan toisen tai molempien vanhempien työttömyydestä. Kuitenkin tilastojen mukaan pienituloisista perheistä puolet ovat perheitä, joissa joko molemmat vanhemmat tai toinen vanhemmista on työelämässä. Pienituloisuutta selittää vanhempien osa-aikatyö, pätkätyöt ja matalapalkka-alat. Työttömyys ja heikko työmarkkina-asema lapsiperheissä saavat perheet riippuvaisiksi tulonsiirroista ja niiden leikkaukset ja mahdolliset indeksijäädetykset vaikuttavat suuresti pienituloisten lapsiperheiden arkeen. (Salmi ym. 2014, 87–89; Salmi ym. 2016b, 21–23. Anne Vuori (2012) on väitöskirjassaan käyttänyt vähävaraisuus käsitettä ja määritellyt vähävaraisen perheen tarkoittamaan toimeentulotuen asiakkuutta. Voidaan siis ajatella pienituloisuuden ja vähävaraisuuden määrittelyn kohdistuvan käytettävissä olevien rahojen vähäisyyteen.

Kun köyhyyden mittarina on toimeentulotukiasiakkuus, käytetään useasti käsitettä huono-osaisuus. Hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan tavoitteiksi on kirjattu ylläpitää kansalaisten toimintakykyä ja ehkäistä syrjäytymistä. Nämä nähdään tavoitteiksi myös sosiaalityössä. Tavoitteisiin pyritään turvaamalla jokaiselle kohtuulliseksi määritelty elintaso yhteiskuntapoliittisin keinoin, joiksi katsotaan työllisyyden tukeminen, tulonsiirrot ja jokaisen saatavilla oleva palvelujärjestelmä. (Forssén ym. 2017, 15–16.) Toimeentulotuki nähdään viimesijaisena turvana, jolla taataan vähimmäiselintaso. Toimeentulotukeen turvaudutaan, kun vähimmäiselinehtoja ei saavuteta muiden tulonlähteiden avulla. Voidaan siis ajatella, että toimeentulotuen saajat lukeutuvat yhteiskunnassa heikoimmin toimeentuleviin. (Kangas ja Ritakallio 2008, 16.) Huono-osaisuus lapsiperheissä tarkoittaa puutetta ja heikkoutta taloudellisessa, sosiaalisessa ja psyykkisessä hyvinvoinnissa (THL 2012, 5). Huono-osaisuus merkitsee hyvinvoinnin vajetta ja hyvinvointia määritellään yksilön toimintamahdollisuuksien kautta. Näkökulmana on toimijuus ja toimijuutta mahdollistavat resurssit. Huono-osaisuuden määrittelmään liitetään taloudellisten resurssien vähäisyys. (Kallio & Hakovirta 2020, 7–10.)

Lähellä huono-osaisuutta on köyhyyden määrittely kaksoisehdon kautta. Köyhyys määritellään tällöin taloudellisten resurssien ja sosiaalisen toimintakyvyn rajoitteiden perusteella. Molempien

tulee esiintyä samanaikaisesti ja rajoitteilla täytyy olla yhteys toisiinsa. (Kangas & Ritakallio 2008, 16.) Köyhyystutkimuksen pioneeri Peter Townsend (1979, 31) on määritellyt köyhyyttä hyvin samalla tavalla. Townsendin köyhyysmääritelmässä korostuu yhteiskunnan määrittelemät normit, joihin yksilön toimintakykyä ja mahdollisuuksia verrataan. Townsend määrittelee köyhyysmääritelmän taloudellisten resurssien puutteena, jonka vuoksi ihminen ei pysty toimimaan yhteiskunnassa vallalla olevien normien mukaisesti. Ihmisen kyvyt ja mahdollisuudet jäävät hyödyntämättä taloudellisten resurssien puutteen vuoksi ja tämä toiminnan rajoittuneisuus vaikuttaa elinoloihin heikentävästi. (Mt., 31–32.)

Edellä esiteltyjen objektiivisten mittareiden rinnalla köyhyyttä voidaan mitata myös subjektiivisesti. Subjektiivinen köyhyys määrittyy jokaisen yksilön kokemuksen mukaan. Subjektiivisen köyhyysmäärittelyn kohdalla köyhyyskriteeri ei perustu saatavilla oleviin tuloihin, vaan jokaisen omaan, subjektiiviseen kokemukseen köyhyydestä. (Kallio & Hakovirta 2020, 12–13.) Köyhyyttä voi siis kokea, vaikka tulot olisivat määritellyn köyhyysrajan yläpuolella. Virrankari ja Isola (2021) ovat tarkastelleet pitkään köyhyyttä kokeneiden köyhyyskokemuksia omaan elämään ja arkeen liittyen toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Tutkimuskohteena ovat olleet mahdollisuudet omannäköiseen ja mielekkääseen elämään sekä mahdollisuudet tavoitella itselle tärkeitä asioita. Toimintamahdollisuuksien toteutumista olivat rajoittamassa taloudellinen tilanne, mielivaltaiset palvelujärjestelmä ja byrokratia, työ- tai opiskelupaikan puuttuminen tai kuormittava arki, voimattomuus sekä yksinhuoltajuus. Laajemmin toimintamahdollisuuksien estäjäksi nähtiin köyhän ihmisen heikko asema yhteiskunnassa. Mahdollisuudet elää omannäköistä elämää olivat vähäiset. Elämä koettiin pakottavalta, johon liittyi osattomuus sekä mahdollisuuksien puute. Osattomuutta koettiin arkeen ja sosiaalisiin verkostoihin liittyen, kuin myös yhteiskunnallisella tasolla. Köyhien nähdään jäävän paitsi yhteiskunnassa arvokkaiksi koetuista asioista. Köyhyys aiheuttaa ulkopuolisuutta ja ihmisarvon puutetta. (Virrankari & Isola 2021, 287, 293–294.)

Köyhyydestä puhuttaessa on tärkeä muistaa, että köyhyys on vahvasti sidonnainen aikaan (Kallio & Hakovirta 2020, 15). Lapsiperheiden köyhyys vaihtelee ajallisesti ja suuri vaikutus on perhevaiheella. Pikkulapsiperheiden köyhyysriski nähdään suurimpana ja tätä selitetään pitkällä perhevapailla (Sauli ym. 2011, 538–539; Salmi ym. 2014, 86). Lapsiperheissä köyhyysriskiin vaikuttavat perheen koko ja lasten ikä (Suoniemi 2013, 56). Pikkulapsiperheissä kokemus köyhyydestä on yleisempää kuin kouluikäisten lasten perheissä (Salmi ym. 2016, 17). Köyhyysriskiä lapsiperheissä lisää perhetyypin äkilliset muutokset, kuten ero. Myös yksinhuoltajilla köyhyysriski on korkea. (Suoniemi 2013, 52.)

Köyhyyteen liittyviä käsitteitä on monia ja tässä eteenpäin selkeyden ja johdonmukaisuuden vuoksi käytän käsitettä lapsiperheiden köyhyys, kun puhun köyhyydestä lapsiperheissä. Tässä tutkielmassa ymmärrän lapsiperheiden köyhyyden käsitteenä laajasti ja ajattelen sen pitävän sisällään niin lapsiköyhyyden, lapsiperheköyhyyden, pienituloisuuden, vähävaraisuuden kuin huono-osaisuudenkin.

2.2. Köyhyyden seurauksia

Köyhyys kuormittaa vanhemmuutta. Vanhemmuus on laaja-alainen ja muuttuva toiminta-alue, jota vanhempana täytyy toteuttaa lapsiperhearjessa jatkuvasti. Jokaisella vanhemmalla on omat näkemykset vanhemmuudesta ja toive siitä, minkälaista vanhemmuutta itse haluaa toteuttaa. Omat näkemykset ja toiveet täytyy suhteuttaa yhteiskunnalliseen näkemykseen vanhemmuudesta. Yhteiskunnallinen näkemys ja lainsäädäntö velvoittavat toimimaan vanhempana tietyllä tavalla ja kieltävät toimimasta yhteiskunnan lakien tai normien vastaisilla tavoilla. Sosiaaliset normit ja arvot vanhemmuuteen syntyvät keskusteluissa, joita vanhemmuudesta käydään ja sosiaalisessa verkostossa, jossa eletään. Tässä yksi esimerkki vanhemmuuden tehtävistä, jotka ovat nähtävissä Mannerheimin lastensuojeluliiton sivuilla. Vanhemman tulee tarjota lapselle huolenpitoa, hoivaa ja turvaa sekä välittämistä, rakkautta ja rajoja. Vanhemman tehtävänä on taata lapselle pysyvät, lämpimät ja vastavuoroiset ihmissuhteet. Jokapäiväisessä arjessa vanhempi huolehtii, että lapsi saa kokemuksia siitä, että häneen luotetaan ja hänet hyväksytään omana itsenään. (MLL.) Vanhemmuus on siis kokopäiväistä työtä, jonka toteuttaminen arjessa vaatii tietoja, taitoja sekä voimavaroja, mutta myös aikaa, läsnä olemista ja sensitiivisyyttä.

Mooney kumppaneineen (2015, 184) toteavat, että köyhyys näkyy ensimmäisenä taloudellisessa toimeentulossa ja arjen pärjäämisessä. Käytettävissä olevien varojen pienuus ja pärjäämisen epävarmuus aiheuttavat stressiä (mt.). Halme & Perälä (2014, 221) toteavat, että taloudelliset haasteet aiheuttavat vanhemmissa huolta omasta jaksamisesta sekä vanhemmuuden taidoista. Huolten kasautuminen yhdessä suojaavien tekijöiden puutteen kanssa nähdään riskitekijänä perheen hyvinvoinnille (mt.) Huolien aiheuttama stressi vaikuttaa jatkuessaan yksilön terveyteen. Köyhyyden jatkuessa negatiiviset vaikutukset alkavat heijastua elämän kaikkiin osa-alueisiin. (Mooney ym. 2015, 184).

Townsend (1979, 32) tuo köyhyyden määritelmään voimavarat, kyvyt ja toimintamahdollisuudet, jotka mahdollistavat tai estävät yhteiskunnassa vallalla olevan normin mukaisen elämän. Mooney

kumppaneineen (2015, 184) puhuvat köyhyydessä elävien ihmisten saatavilla olevien mahdollisuuksien vähenemisestä. Myös osallisuuden mahdollisuudet heikkenevät voimavarojen ja mahdollisuuksien rinnalla. Nämä kaikki yhdessä vaikuttavat vanhemmuuden toteuttamiseen. Vanhempi ei pysty toteuttamaan vanhemmuuttaan sillä tavalla, kuin mitä häneltä odotetaan tai mitä hän itseltään odottaa. Voidaan siis todeta, että köyhyys vaikuttaa negatiivisesti vanhemmuuteen (ks. Salmi ym. 2016a, 68–69).

Yhteiskunnalliset vaatimukset vanhemmuudesta eivät aina toteudu köyhässä perheessä. Vanhempi ei pysty tarjoamaan lapselleen taloudellista turvaa tai tarvittavia kulutushyödykkeitä, joka asettaa perheet eriarvoiseen asemaan. Mooney kumppaneineen (2015, 184) toteavat, että myös ihmisarvo määrittyy usein tulojen kautta. Köyhyystutkija Anna-Maria Isola (2019) tuo esille köyhyyden leimaavuutta ja köyhyyden aiheuttamaan häpeää. Leimaavuus ja häpeä vaikuttavat identiteettiin ja kaventavat toimintamahdollisuuksia. Köyhyys aiheuttaa näin ollen eriarvoisuutta ja arvottomuuden ja toiseuden tunteita (Isola 2019; Mooney ym. 2015, 184). Isola (2019) lisää tähän vielä näköalattomuuden tulevaisuutta kohtaan.

Salmi kumppaneineen (2016a, 69) toteavat, että köyhyys ja sen tuomat seuraukset lapsiperheeseen välittyvät perheen lapsille joko suoraan tai välillisesti. Tätä vahvistaa Toikan ja Haanpään (2020) tutkimus, jossa tutkimuskohteena on ollut huono-osaisissa perheissä elävien lasten subjektiivinen hyvinvointi. Vastaajina olivat neljäs- ja kuudesluokkalaiset lapset. Perheen huono-osaisuuden mittareina olivat asuinolosuhteet, perheen toimeentulo ja materiaallinen deprivatio. Huoli perheen taloudellisesta tilanteesta, itselle tärkeiden tai välttämättömien tavaroiden puute sekä tyytymättömyyttä herättävät asuinolosuhteet heikensivät vastaajien hyvinvointia. Taloudellisella tilanteella oli vahva yhteys lasten kokemaan hyvinvointiin. (Mt., 138.) Koettuun hyvinvointiin liittyy Koivusillan tutkimus (2020, 143), jossa näkökulmana on ollut vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten ja nuorten tulevaisuuteen liittyen. Tutkimuskohteena ovat olleet koetut voimavarat tulevaisuutta ajatellen sekä tulevaisuuden näkymät. Koivusilta toteaa, että lapset ja nuoret kokevat, että perheen huono-osaisuus vähentää omia tulevaisuuden mahdollisuuksia sekä uskoa omaan pärjäämiseen (mt., 166).

Tutkimuksissa on kiinnitetty erityistä huomiota köyhyyden pitkäaikaisiin seurauksiin ja ylisukupolvisuuteen perheissä. Suomalaisessa kohorttitutkimuksessa (Ristikari ym. 2018, 61–62, 78, 91–92) on todettu, että lapsuuden perheessä koetut taloudelliset vaikeudet ovat yhteydessä myöhemmässä elämässä kohdanneisiin tapahtumiin, joita voivat olla mielenterveysongelmat,

rikollisuus, huostaanotto ja toimeentulotuen periytyvyys. Perheen taloudellisten vaikeuksien rinnalla vanhempien koulutustaso, sosioekonominen asema ja terveydelliset asiat vaikuttivat lasten ja nuorten hyvinvointiin. (Paananen & Gissler 2014, 209–213.)

Huolta toimeentulotuen ylisukupolvisuudesta ovat tutkimuksensa pohjalta nostaneet esille Ilmakunnas kumppaneineen. He ovat tarkastelleet nuorten aikuisten toimeentulotukiasiakkuutta. Jos vanhemmat ovat saaneet toimeentulotukea pitkäaikaisesti, on suuri todennäköisyys siihen, että heidän lapsistaan tulee samaan tapaan toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaita. (Ilmakunnas ym. 2020, 220). Toimeentulotukiasiakkuus on ollut myös Kalliolla ja kollegoilla (2020, 192–193) huono-osaisuuden mittarina, kun he ovat tutkineet perheen huono-osaisuuden ja lasten heikkojen koulusaavutusten yhteyttä. Artikkelissa todetaan, että perheen huono-osaisuus ja lasten heikot koulusaavutukset liittyvät selkeästi yhteen. Pitkäaikaisten toimeentulotukiperheiden lapsilla koulupudokkuusriski on suurentunut (mt.)

Viime vuosikymmenien aikana toimenpiteitä lapsiperheiden köyhyyden vähentämiseksi on mietitty sekä toteutettu, mutta köyhien lapsiperheiden määrä on vain kasvanut. THL:n raportti vuodelta 2016 kertoi köyhissä perheissä elävän yli 100 000 lasta (Salmi ym. 2016, 68). Hilikka Kempin (2021, 2–3) johtama työryhmä on laatinut lapsiperheköyhyyteen liittyen raportin, jonka mukaan köyhässä perheessä elävien lasten lukumäärä on noussut ja vuonna 2021 köyhissä perheissä eli noin 126 000 lasta. Luvut ovat vieläkin suurempia, jos mukaan lasketaan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä elävät perheet (mt.). Lapsiperheiden köyhyyden vähentäminen on kirjattu kansallisen lapsistrategian tavoitteeksi (Kansallinen lapsistrategia 2021). Eduskunnassa köyhyyden asiantuntijatyöryhmä on laatinut vuonna 2021 selvityksen, jonka pohjalta on tarkoitus laatia ehdotuksia politiikkatoimista ja rakenteellisista muutoksista, joilla köyhien lapsiperheiden ja köyhyysriskissä elävien lapsiperheiden tilannetta voitaisiin parantaa. (Kemppi, 2021, 3–4, 8–9.) Tähän saakka Suomessa köyhyyttä ja sen aiheuttamaa eriarvoisuutta ja syrjäytymistä on pyritty vähentämään sosiaalipoliittisin keinoin, kuten tulonsiirrot, varhaiskasvatus ja maksuton peruskoulu. 1.8.2021 oppivelvollisuutta laajennettiin jatkumaan aina 18 vuoden ikään saakka. Samalla toisen asteen opinnot muutettiin maksuttomiksi. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021.) Tulonsiirroilla ei ole kuitenkaan pystytty köyhyyttä vähentämään.

2.3. Köyhyys arjen kokemuksena lapsiperheessä

2.3.1. Arki käsitteenä

Näen arjen käsitteen tärkeäksi, kun tutkimuskohteena on ihmisen kokemus toimijuudesta ja siihen liittyvät mahdollisuudet ja rajoitteet. Samalla tavalla Jokinen (2005, 12) pitää arjen käsitettä tärkeänä ja merkityksellisenä, kun tutkimus kohdistuu ihmisen toimintaan ja sitä mahdollistaviin tai rajoittaviin tekijöihin sekä yhteiskunnalliseen muutokseen. Krok (2009, 20) näkee myös arjen käsitteen merkityksen, mutta toteaa, että arjen käsitteellistäminen ja teoreettinen määrittely tutkimuksissa on nähty haasteelliseksi (Krok 2009, 20). Pysin avaamaan arjen käsitettä aluksi, jotta syntyy ymmärrys, mitä arki käsitteenä tarkoittaa tässä tutkielmassa.

Arki on liittyväinen aikaan ja paikkaan ja sen tavoittaminen on vaikeaa. Arkea kuvaa hetkellisyys. Toisaalta voidaan ajatella, että yksilöt pystyvät rakentamaan arkeaan vapaasti, toisaalta taas arkea määrittävät sosiaaliset pakot, velvollisuudet ja välttämättömyydet. Arki on jokaisen ihmisen kohdalla yksilöllinen ja omanlainen, koska mahdollisuudet arjessa liittyvät yksilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja saatavilla oleviin pääomiin. Harinen ja Koski (2008) ovat tutkineet arkea yhteiskunnan kulttuuristen ja sosiaalisten järjestelmien kautta. He toteavat, että arki tulee nähdä monimuotoisena kohtauspaikkana, jossa yhdistyvät sekä kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset diskurssit. (Harinen & Koski 2008, 5–6, 8–10)

Jokinen (2005, 11) puhuu arjen moniulotteisuudesta, joka näyttäytyy ristiriitaisuuksina ja vastakohtina. Arkeen liittyvät myös valta ja kontrolli. Arjen moniulotteisuutta voidaan tutkia arjen paradoksien kautta. Paradokseiksi Jokinen on nimennyt arjen sukupuolittuneisuuden sekä sen, että arkea on vaikea paikantaa. Arki on kevyttä, kun kaikki sujuu hyvin, mutta muuttuu painavaksi, kun haasteita ilmenee. Arkea toisaalta ylistetään, toisaalta halveksitaan ja se voi olla julmaa tai ulossulkevaa ja samanaikaisesti elämää ylläpitävää. (Mt.) Samansuuntaiset ajatukset arjen määrittämisestä, raamittamisesta ja olemuksesta ovat olleet myös Felskillä. Näiden lisäksi Felski näkee arjen merkitsevän sekä todellisuutta sekä perustaa, jolla kaikki yksilöiden pyrkimykset pohjautuvat. Arjen nähdään myös kuuluvan kaikille. (Felski 2000, 72–78.)

Arki voidaan nähdä myös turvasatamana, joka antaa suojan nopeita muutoksia vastaan. Ympäröivä maailma muuttuu, mutta arjen nähdään olevan hitaasti muuttuvaa. Yleensä arki liitetään perheeseen ja yksityiselämään ja arkea rytmittävät toistuvat rutiinit ja tavat. (Jokinen 2005, 6, 9–10.) Myös Suvi Krok (2009) väitöskirjassaan korostaa sitä, että arki on päivästä toiseen samanlaisena toistuvaa, mutta

näkee arjen tilat laajemmin kuin Jokinen (2005). Krok on lähtenyt ajatuksesta, että arkeen kuuluvat paikat, joissa toistuvat arkiset rutiinit. Arjen paikoiksi kodin rinnalla voidaan nähdä työ- tai opiskelupaikka ja oma sosiaalinen verkosto. (Krok 2009, 20–21.)

Tässä tutkielmassa ymmärrän Krokin tavoin laajempaan (ks. Krok 2009). Arjen ympäristöihin kuuluvat perheen ja yksityiselämän lisäksi työ- ja opiskeluympäristöt sekä ympärillä olevan sosiaalinen verkosto. Harisen ja Kosken (2008) mukaan yhdistä arkeen kuuluvaksi myös yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset diskurssit (ks. Harinen & Koski 2008). Arki muodostuu toiminnasta, joita ohjaavat omat yksilölliset voimavarat ja valittavissa olevat mahdollisuudet. Arkea kuitenkin rajoittavat sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset pakot ja velvollisuudet.

2.3.2. Rajoittuneisuutta, epävarmuutta ja selviytymistä

Käytettävissä olevat taloudelliset resurssit rajoittavat arkea ja vaikuttavat negatiivisesti valinta- ja toimintamahdollisuuksiin (Krok 2009, 188; Roivainen ym. 2011, 77; Sironen & Saastamoinen 2014, 24) Roivainen kumppaneineen (2011) ovat tutkineet yksinhuoltajien köyhyyskokemuksia. Köyhyyskokemukset liittyivät taloudelliseen epävarmuuteen ja rajallisiin valinnanmahdollisuuksiin eri elämäalueilla. Vastaajat kuvasivat, kuinka joutuivat tinkimään perheen taloudellisista menoista, matkustamisesta kuin myös omaan vapaa-aikaan ja virkistytymiseen liittyvistä menoista. Vastaajat kuvasivat omaa sinnittelyään lastensa kanssa arjessa, jota sävyttivät toimeentulovaikeudet ja lyhyet työsuhteet. Arki kuvautui taiteiluna arjesta selviämisen kanssa, joka kulutti henkisiä voimavaroja. (Roivainen ym. 2011, 77–78.)

Köyhissä lapsiperheissä vanhemmuus arjen kuormittavuuden keskellä on haastavaa ja vanhempana joutuu vaikeiden valintojen eteen. Krok (2009, 188) ja Roivainen ym. (2011, 78) toteavatkin, että köyhyys kuormittaa vanhempia henkisesti. Huoli rahan riittävydestä oli jatkuvaa, mutta siitä huolimatta lasten tarpeet laitettiin etusijalle. Äidit tinkivät omista tarpeista ja jopa välttämättömyyksistä. (Roivainen ym. 2011, 77–78.) Vanhempien arkisisiin valintoihin vaikuttavat lapset ja lapsiin liittyvät asiat merkittävässä määrin (Gazso ym. 2016, 460). Myös Lister (2004, 146) korostaa lasten merkitystä vanhempien valinnoissa ja arjen toiminnassa ylipäättään. Vaikka vanhemmat itse eivät enää tavoittelisi köyhyydestä selviämistä tai eivät pyrkisi pääsemään eroon köyhyydestä, he kuitenkin pyrkivät mahdollistamaan lapsilleen paremman tulevaisuuden ja edistävät lasten koulutusta niukoilla varoillaan ja voimavaroillaan (mt.).

Köyhyyteen liittyy monenlaisia tunteita. Köyhyyttä kuvattiin ahdistuneisuutena, alakuloisuutena ja siihen liittyi stressi sekä voimattomuus. (Roivainen ym. 2011, 77–78.) Köyhyys tuo mukanaan epävarmuuden ja ahdistuksen tunteita ja aiheuttaa stressiä selviytymisen haasteista. Köyhyyden vaikutukset näkyvät eletyssä hetkessä ja heijastuvat myös tukevaisuuteen. Yhteiskunnallisella sekä yksilötasolla voidaan puhua köyhyyden syrjäyttävistä ja marginalisoivista vaikutuksista. Köyhyyden seurauksina voidaan nähdä yksinäisyys, monenlaiset terveyshaasteet ja altistuminen päihteiden käytölle. (Sironen & Saastamoinen 2014, 24–25.)

Sosiaalisten verkostojen merkitys korostuu köyhyydestä selviämisessä. Gazson ja kumppaneiden (2016) tutkimuskohteena olivat kanadalaiset köyhät lapsiperheet ja tutkimusaineistona on 20 perheenjäsenen haastattelu. Heidän tutkimuksessaan sosiaaliset verkostot kattoivat yhteiskunnallisen tuen sekä tuen yhteisöiltä, ystäviltä, tuttavilta kuin sukulaisiltakin. Tutkimustuloksena todetaan, että perheet, jotka selviävät köyhyyden kanssa, luottavat ja hakevat apua omista verkostoistaan. Pelkästään perheen tuki ei ole riittävää köyhyyden hallintaan, vaan vastaajat ovat käyttäneet ympärillään olevia monia erilaisia tukimuotoja. Pienituloisten perheiden verkostot ovat muuttuvia ja yhdeksi syyksi nähdään köyhyys ja sen aiheuttamat valinnat ja mahdollisuudet. Vastaajien valintoja ohjasivat suurelta osin ihmissuhteet. (Mt., 458–460.)

Yhteiskunnallista tukea yksinään ei nähdä ratkaisuksi köyhyydestä pois pääsemiseen. Schiettecat kumppaneineen (2017, 689, 698) ovat tutkineet köyhien vanhempien kokemuksia sosiaalityön tuesta. Kuten useissa muissakin tutkimuksissa, johtopäätöksenä oli, että pelkkä taloudellinen tuki ei ollut riittävää muutoksen aikaansaamiseksi. Myös Suomessa tehdyissä tutkimuksissa on saatu samanlaisia tuloksia. Kallio ym. (2020, 193) toteavat, että toimeentulotuki ei ole ratkaisu köyhien perheiden vaikeuksiin. Toimeentulotuen avulla ei pystytä poistamaan köyhyyttä tai helpottamaan köyhyydessä elävien perheiden elämää, vaan tuesta huolimatta köyhyys on läsnä perheiden arjessa (mt.). Toimeentulotuen piiriin pääseminen koettiin vaikeana, mutta myös turhauttavana ja liian byrokraattisena. Kokemukset palvelujärjestelmästä ylipäättään ja sieltä saatavasta avusta olivat negatiivisia. (Roivainen ym. 2011, 77–78.)

Köyhyydessä selviytymisen kannalta perheiden omat selviytymiskeinot ovat merkittävässä asemassa. Anna-Maria Isola kollegoineen (2016) ovat tutkineet kokemuksia köyhyydestä selviytymisestä. Arjen selviytymiskeinot tulosten perusteella ovat ennakoitavuus, kohtaamiset ja itsenäisyys. Ennakoitavuuden merkitys arjessa oli suuri ja se vähensi huolta toimeentulosta sekä tähän liittyvää pelkoa ja stressiä. Hyvät vastavuoroiset kohtaamiset merkitsivät uusia mahdollisuuksia ja

mahdollistivat tasa-arvon, lohdun ja merkityksellisyyden kokemuksia. Itsenäisyys liitettiin vapautteen valita ja vaihtoehtojen mahdollisuuksiin. (Isola ym. 2016, 154–155.)

Isola kumppaneineen toteavatkin, että köyhien ihmisten voimavaroja voisi vahvistaa ja lisätä kiinnittämällä huomiota selviytymiskeinoihin ja niiden merkityksiin. Ennakoitavuus lisääntyy, jos yhteiskunnan tasolla puututaan tulonlähteiden epävarmuustekijöihin. Myönteinen vastavuoroisuus asiakaskohtaamisissa tarkoittaa empaattista työtettä. Merkityksellisyyden kokemuksia varten pitkäaikaisesti köyhydessä elävillä tulisi tarjota mahdollisuuksia osallistua yhteiseen hyvään, joissa kunnioittava kohtaaminen ja omaehtoisuus toteutuvat. (Isola ym. 2016, 156–157.) Ulkoisten tekijöiden rinnalla merkittävänä voidaan pitää myös köyhydessä elävien vanhempien sisäisiä, yksilöllisiä tekijöitä. Roivaisen ja kumppaneiden (2011, 77–78) tutkimuksessa nousi esille erilaiset strategiat, joilla äidit säätelivät tunteitaan ja mielialaansa. Kokemus selviytymisestä arjessa haastavissa olosuhteissa, elämänhallinta sekä onnistumiset äitinä olemisessa tuottivat positiivisia onnistumisen kokemuksia ja tyydytystä omasta arjesta (mt.).

Sosiaalisen ja yhteiskunnallisen tuen rinnalla köyhydessä selviytymisessä ja köyhyydestä irtautumisessa korostuu toimijuus, johon myös edellä mainitut selviytymisstrategiat voi liittää. Gazso kollegoineen (2016, 460) ja Schiettecat kollegoineen (2017, 698) ovat korostaneet tutkimuksissaan toimijuuden merkitystä muutokseen ja köyhyyden hallintaan. Toimijuuteen liittyi selviytymisstrategioiden lisäksi avoimuus ja muutoshalukkuus (Gazso ym. 2016, 460) sekä ympärillä vallitsevat monimuotoiset sosiaaliset ja rakenteelliset olosuhteet (Schiettecat ym. 2017, 698). Schiettecat kollegoineen (2017, 698) korostavat, että toimijuuden tunnistaminen sosiaalityössä on merkityksellistä, jotta muutos on mahdollista saadun tuen avulla.

Yksilöllinen toimijuus jää kuitenkin taka-alalle köyhyyden ja huono-osaisuuden määritelmässä. Anneli Pohjola toteaa, että määritelmässä korostetaan hyvinvointivaltiota, palvelujärjestelmiä ja tulonsiirtoja, joissa yksilöt näyttäytyvät suoritteina ja objekteina, joihin toimenpiteitä kohdistetaan. Köyhyyden ja huono-osaisuuden määritelmässä yksilöt pitäisi saada itsenäisen, autonomisen toimijan rooliin, subjektiksi, joka itse määrittelee omaa elämänsä kulkuaan. (Pohjola 1994, 192.)

3. TOIMIJUUS

3.1. Näkökulmia toimijuuteen

Tutkielmassani teoreettisena lähtökohtana ja tutkimuskohteena on toimijuus. Toimijuus -käsitettä käytetään monilla eri tieteenaloilla ja ymmärrys toimijuudesta rakentuu tieteenalan lainalaisuuksien mukaisesti (Eteläpelto ym. 2011, 20). Ruth Lister (2004, 126) toteaa, että keskeistä yhteiskuntatieteiden teorioissa ja toimijuuden määrittelyssä on se, miten yhteiskunnalliset muutokset ymmärretään; ovatko yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset seurausta yksilön toiminnasta vai ovatko ne seurausta laajemmista sosiaalisista, poliittisista tai taloudellisista prosesseista. Jyrkämä (2008, 191) toteaa toimijuuden määrittelyn liittyvän siihen, kuinka paljon mahdollisuuksia yksilöllä on omilla valinnoillaan vaikuttaa omaan elämäänsä ja kuinka paljon rakenteelliset tekijät tai kulttuuriset normit yksilön valintoihin tai toimintaan vaikuttavat.

Brittiläisen sosiologin Anthony Giddensin näkemys toimijuudesta on yhteiskuntatieteissä varmasti tunnetuin. Giddensin rakenteistumisen teoria pureutuu toimijan ja rakenteiden suhteeseen. Giddens liittyy toimijuuteen intentionaalisuuden, jolloin toimija nähdään tahtovana ja tietoisena yksilönä. Toimija pystyy tällöin näkemään oman toimintansa merkityksen. Toimijuus on yksilön kyvykkyyttä toimia tietoisesti eri tavalla, vaikuttaa omalla toiminnalla tai valinnoilla tapahtumien kulkuun. Toimijalla on autonomiaa ja valtaa vaikuttaa omaan elämään ja olosuhteisiin. (Giddens 1984, 2, 117–119.)

Giddensin näkemyksen mukaan toimijuutta määrittelee se, kuinka paljon yksilön toimintaa ohjaavat rakenteet ja kuinka paljon yksilö pystyy valitsemaan oman tahdon mukaisesti. Ympäröivät rakenteet nähdään sekä toimijuuden ulkoisina olosuhteina että resursseina. Rakenteet nähdään duaalisina, jolloin ne rajoittavat, mutta myös mahdollistavat yksilöiden toimintaa. Yksilöt hyödyntävät rakenteita omassa arkisessa toiminnassaan ja rakenteet muotoutuvat ja muokkaantuvat yksilön toiminnan seurauksena. Toimija ja rakenteet nähdään toimijuudessa toisiinsa kietoutuneina, ei vastakkaisina käsitteinä. Tutkimuskohteina ovat sosiaaliset käytännöt tietyssä ajassa ja paikassa. (Giddens 1984, 2, 117–119; Giddens 1991, 175–176.)

Giddensin määrittelemä toimijuuden käsite on saanut paljon kritiikkiä. Kritiikki on kohdistunut toimijaan, jonka Giddens on määritellyt liian rationaaliseksi ja päämäärähakuiseksi. Myös toimijuuden ajallisuus ei anna oikeaa kuvaa, koska toimijuus tapahtuu vain tässä hetkessä. (ks.

Eteläpelto ym. 2010, 18–19.) Jyrkämä (2008, 192) taas toteaa, että perinteiset toimijuuden määritelmät, johon myös Giddens lukeutuu, eivät huomioi toiminnan esteitä, pakkoja ja rajoituksia, joita ihmiset omassa arjessaan kohtaavat. Jyrkämä toteaaakin, että perinteiset määritelmät eivät sellaisenaan sovellu toimijuuden tarkasteluun arjessa (mt.).

Jyrki Jyrkämä (2008, 190–191) on luonut toimijuuden teoreettis-metodologisen viitekehyksen Giddensin rakenteistumisteorian ja semioottisen sosiologian modaliteettiteorian pohjalta. Toimijuuden viitekehys on kohdistettu alun perin ikääntymisen, vanhuuden ja terveyden tarkasteluun. Jyrkämä on lähtenyt toimijuuden määrittelyssä siitä ajatuksesta, että myös ikääntynyt ihminen on toimija ja toimijuus tulee nähdä kokonaisvaltaisena toimintana arjessa. (Jyrkämä 2007, 196–199.) Jyrkämä vertaa toimijuuden viitekehystä myös ihmiskäsitykseen. Olennaista on, että ihmiset ymmärretään aktiivisiksi ja tavoitteellisiksi toimijoiksi, jotka pystyvät perustelemaan omaa toimintaansa ja antamaan tälle merkityksiä. (Jyrkämä 1998, 178.)

Länsimaisessa kulttuurissa aktiivinen toimijuus nähdään tavoiteltavana (Gordon 2005, 124). Näen, että juuri aktiivisen toimijuuden ihanteeseen länsimaisissa yhteiskunnissa liittyy toimijuuden määrittely kansalaisuuden kautta. Hoppania kumppaneineen (2016, 28–29) määrittelevät toimijuutta modernin ihmiskuvan ihanteen ja kansalaisuuden kautta. Toimijaksi määrittyy tällöin itsenäinen ja toimintakykyinen kansalainen. Toimijaa kuvataan vapaana ja riippumattomana. Oletuksena on, että toimija pystyy itsenäisiin valintoihin ja osaa pohtia niiden seurauksia. Hoppania kumppaneineen toteavat, että avun pyytäminen tai vastaanottaminen ei ole helppoa, koska se on vastaan ajatusta ihannetoimijasta. Yhteiskunnan palvelujärjestelmien byrokratia ja sen tuomat pakot, voidaan nähdä toimijuutta rajoittavana tekijänä. (Mt.)

Ian Burkittin (2016, 329) näkemys suhteellisesta toimijasta ei asetu länsimaiseen ajatukseen toimijasta, joka kykenee elinolosuhteista riippumatta autonomiseen, itsenäiseen ja rationaaliseen toimijuuteen. Burkitt liittää toimijuuden vahvasti sosiaalisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen, eikä näe yksilöitä autonomisina, riippumattomina ja refleksiivisinä toimijoina, vaan osana vuorovaikutuksellisten suhteiden verkkoa. Suhteet ovat aika, paikka ja tilannesidonnaisia, joka tekee toimijuudesta kompleksista. Toimijuuden ajallisuuteen linkittyvät menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Toimijuus suhteessa menneisyyteen tarkoittaa aiemmin opittuja tapoja, tietoa ja kokemusta. Tulevaisuuteen orientoituminen tarkoittaa toimintamahdollisuuksien kartoittamista ja hyödyntämistä. Nykyhetkessä taas korostuu toimijan kyky hyödyntää menneisyydessä karttunut osaaminen ja tulevaisuuden toiveet sen hetken toimintamahdollisuuksiin. Yksilöt kuuluvat

yhteisöihin ja yksilöiden ja yhteisöjen välillä on riippuvuussuhde. Näin ollen yksilöiden kykyjen, vallan ja voimavarojen nähdään jollain tasolla aina olevan riippuvaisia sosiaalisista suhteista ja niissä syntyvästä vuorovaikutuksesta ja voidaankin sanoa, että toimijuus on aina jollain tavalla rajoittunutta. Toimijuuden aste vaihtelee ja toimijat voidaankin nähdä aktiivisina ja päämäärätietoisina, mutta myös passiivisina ja haavoittuvina. (Burkitt 2016, 323–330, 334, 336.)

3.2. Pieni ja passiivinen toimijuus

Kuten edellä jo mainitsin, Burkitt tuo toimijuuteen rajoittuneisuuden, passiivisuuden ja haavoittuvuuden ulottuvuuden, joka haastaa perinteisiä toimijuuden teorioita. Lähteenmaa (2011, 48) toteaa, että varsinkin köyhyyttä ja huono-osaisuutta tutkivat tutkijat (ks. Frost & Hoggett 2008) ovat kritisoineet toimijuuden määritelmiä, etenkin Giddensia. Frost ja Hoggett (2008, 441) ovat kyseenalaistaneet huono-osaisen, tukien varassa elävän kansalaisen toimijuutta. Frost ja Hoggett ovat kysyneet, voiko niukoilla resursseilla elävä kansalainen olla toimija tai millä edellytyksillä toimijasta voidaan tässä tilanteessa puhua. He myös epäilevät Giddensin korostamaa reflektiivisuutta arjessa, joka on selviämistä päivästä toiseen. He toteavat, että reflektiolle köyhyyden sävyttämässä arjessa ei jää aikaa ja voimia. (Mt.) Lähteenmaa (2011, 48) ei allekirjoita Frostin ja Hoggetin ajatusta, vaan on tätä lähtenyt omassa tutkimuksessaan haastamaan. Kuten aiemmin on jo mainittu, Lähteenmaa on nimennyt työttömien, niukoilla resursseilla elävien nuorten toimijuudet ylivirittyneeksi toimijuudeksi ja perustoimijuudeksi (mt.).

Burkitin rinnalla myös Gordon (2005, 124) näkee myös aktiivisen toimijuuden rinnalla passiivisen tai heikon toimijuuden. Passiivinen toimijuus ei näyttäydy ulospäin aktiivisena toimintana, mutta se voi toimijuuden kannalta olla hyvinkin merkittävää (mt.). Suomalaisissa tutkimuksissa (ks. Honkasalo 2013; Åkerblad 2014) on lähdetty kartoittamaan passiivisista, heikkoa tai rajoittunutta toimijuutta. Marja-Liisa Honkasalo (2013, 32) puhuu pienestä toimijuudesta, jota hän kuvailee minimaaliseksi toimijuudeksi, joka tarkoittaa pieniä ja vaatimattomia toiminnan ja tietämisen tapoja. Pienen toimijuuden tavoitteena ei automaattisesti ole muutos, vaan sillä voidaan tavoitella arjen tasapainoa hauraassa ja haastavassa elämäntilanteessa (Honkasalo 2008, 498). Pienen toimijuuden käsite tarjoaa tavan tarkastella rationaalisen toimijuuden rinnalla myös passiivista toimijuutta sekä kaventunutta toimijuutta (Honkasalo 2013, 32; Åkerblad 2014, 179) ja saada tietoa siitä, minkälaista toimijuutta näiden väliin mahtuu. (Honkasalo 2013, 32.)

Pieni toimijuus voi samanaikaisesti olla passiivista ja aktiivista. Jaana Lähteenmaan (2011) tutkimuksessa passiivinen ja aktiivinen toimijuus kulkevat rinnakkain. Lähteenmaa on tutkinut työttömien nuorten toimijuutta nuorten itsensä kertomana. Työttömien nuorten vastauksissa korostui tarve pärjätä apua pyytämättä. Nuoret etsivät työtä taukoamatta ja yrittivät tietoisesti pitää mielialansa positiivisena. Lähteenmaa nimesi tämän ylivirittyneeksi toimijuudeksi. Arjen selviytymisen hän nimesi perustoimijuudeksi. Perustoimijuus mahdollistui sillä, että nuoret reflektoivat omaa toimintaansa ja pyrkivät pitämään itsensä tietoisesti myönteisenä ja aktiivisena. Lähteenmäki toteaa, että reflektoiva toimija ei automaattisesti tarkoita ulospäinsuuntautunutta kritisointia rakenteita kohtaan, tärkeänä nähdään myös oma sisäinen reflektio. (Lähteenmaa 2011, 51–56.) Lähteenmaan tutkimuksesta tulee esille pientä toimijuutta kuvaama toiminnan ja tunteiden yhteen kietoutuminen (ks. Honkasalo 2013, 42), joka näyttäytyy pärjäämisen pakkona ja mielialan positiivisena pitämisenä. Myös Åkerbladin (2014, 179) tutkimuksessa toimijuuden tavoitteena epävaraassa työmarkkinatilanteessa olevilla haastateltavilla oli autonomia, jonka yhdistän itsenäiseen pärjäämiseen.

Passiivinen toimijuus ei näyttäydy muutospyrkimyksenä tai aktiivisena toimintana. Tärkeää on kuitenkin se, että toimija itse tiedostaa oman näyttävän toimintansa tarkoituksenmukaisuuden. (Honkasalo 2013, 42.) Lähteenmaa korostaa toiminnan tarkoituksenmukaisuuden rinnalla yksilön sisäistä reflektiota (2011, 56). Pientä toimijuutta kuvaa myös toiminnan ja tunteiden yhteen kietoutuminen. Passiivisen toimijuuden muotoja Honkasalon pienen toimijuuden määritelmässä ovat odottaminen, sietäminen, tekemättä jättäminen, tilanteesta vetäytyminen ja toiminnasta kieltäytyminen. (Honkasalo 2013, 42.) Leena Åkerblad (2014) on väitöskirjassaan tarkastellut toimijuutta epävaraassa työmarkkinatilanteessa. Åkerbladin kiinnostuksen kohteena olivat arkiset kokemukset, sosiaaliset rakenteet ja näiden väliset yhteydet. Arkea ja toimijuutta sävyttivät epävarmuus ja ennakoimattomuus. Myös toimintamahdollisuudet olivat rajalliset. Tulosten perusteella toimijuus näyttäytyi yrittämisenä, sietämisenä ja kestämisena. (Mt. 13–16, 145–146, 150–154.) Arjen toimijuus näyttäytyi selviämisenä haastavassa arjessa.

3.3. Toimijuus köyhyiden sävyttämässä arjessa

Köyhyystutkija Ruth Lister (2004, 129) on tutkinut toimijuutta eletyn köyhyiden kautta. Lister näkee, että köyhyys kaventaa toimijuutta ja toimintamahdollisuuksia ja tämän vuoksi toimijuutta täytyisi tarkastella informaalien, pienien ja hienovaraisten pärjäämisen muotojen kautta (mt., 152). Myös Lister on haastanut yhteiskuntapoliittista näkemystä, jossa arjen pärjääminen, päivästä toiseen

selviäminen ja sinnittely nähdään köyhän ihmisen arkeen kuuluvina itsestään selvyyksinä, mutta ei toimijuuden muotoina. Ajatus hyvinvoinnista on saanut uusia muotoja ja sen myötä myös pärjääminen, selviäminen ja sinnittely on alettu nähdä köyhän ihmisen arjen toiminnaksi, jossa yhdistyvät luovuus, yksilölliset voimavarat, mahdollisuudet ja resurssit. Toimijuus arjessa toteutuu monenlaisten strategioiden avulla ja näitä strategioita määrittävät yksilölliset resurssit, sosiaaliset suhteet, yhteiskunnalliset rakenteet ja kulttuuriset normit. (Lister 2004, 131–133, 137.)

Köyhien perheiden arjessa toimijuudella tavoitellaan arjen pysyvyyttä ja pärjäämistä. Lister (2004, 133) näkee pärjäämisen tarkoittavan köyhyudessa elävän ihmisen arkipäivän toimintaa, joka näyttäytyy talouden hallintana, arjen tasapainotteluna ja asioista tinkimisenä. Pärjääminen edellyttää kykyä ja voimavaroja, innovatiivisuutta, suunnittelutaitoa ennakointia. Resilienssin merkitys arjessa pärjäämisessä ja selviytymisessä on tärkeää. (Mt.) Krokin (2009) ja Honkasalon (2004) tutkimuskohteena on ollut arjen toimijuus, jossa tavoitellaan arjen pysyvyyttä. Suvi Krokin (2009) väitöskirjassa tutkimuskohteena olivat yksinhuoltajaäitien köyhyyskokemukset ja niiden saamat merkitykset arjessa. Tutkimus pohjautuu haastatteluaineistoon ja kontekstina oli köyhyys ja eletty arki. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää yksinhuoltajaäitien selviytymistä ja erilaisia toimijuuksia. Tulosten perusteella Krok toteaa, että yksinhuoltajaäitien toimijuudessa tavoitteena ei ollut muutoksen aikaansaaminen arkeen, vaan keskeiseksi nousi arjen toimijuus, jonka tavoitteena oli arjen sujuvuus ja rutiinien säilyttäminen. (Krok 2009, 32, 191.) Honkasalo taas (2004, 51) on tarkastellut äitien arjen toimijuutta pienessä rajaseudun kylässä. Arki näyttäytyi paikallaan pysyvänä ja kiinnittyneenä. Toimijuus arjessa merkitsi toistoja ja käytännöllistä arkista tekemistä, jossa oleellista ja tärkeää oli jatkuva puuhastelu. (Mt., 51, 80–81).

Arjen toimijuudella ei välttämättä tavoitella muutosta, vaan toiminta pyrkii ympärillä olevan arjen ja ulkopuolisen maailman ylläpitoon (Honkasalo 2004, 81). Honkasalo (2008, 498) toteaa, että pienen toimijuuden avulla päämääränä ei ole muutos, vaan tasapainon säilyttämistä hauraassa ja vaikeassa elämäntilanteessa. Katri Viitasalon (2013) tutkimuksessa yksinhuoltajaäitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista, tehdyistä valinnoista ja toimijuudesta korostuu arjen toimijuus, jolla tavoitellaan autonomiaa ja pärjäämistä. Ajatus siitä, että pitäisi pärjätä itse, ilman apua, on vahva. Toimijuudessa korostuu myös äitiys, jossa korostuu vastuullisuus ja omistautuminen lapselle. (Mt., 356–358.)

Toimijuuteen arjessa liittyvät toiminta- ja valintamahdollisuudet sekä niitä vahvistavat tai rajoittavat tekijät. Katri Viitasalon tutkimuksen tulosten perusteella voi todeta, että köyhyyteen liittyvä häpeä,

syällisyys ja ajatus pärjäävyydestä sosiaalisissa suhteissa kuin myös yhteiskunnallisessa kontekstissa vaikuttavat omaan toimijuuteen. Avun hakemista tai pyytämistä estävät syällisyys ja häpeä. Omat valinnat saattavat myös olla ristiriidassa yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjen normien kanssa. Oman toimeentulon ollessa riippuvainen toisten avusta tai yhteiskunnan tuista, vaikuttaa negatiivisesti omaan toimijuuteen. Taloudellisiin päätöksiin ja ratkaisuihin ovat vaikuttamassa näiden yhteisön arvojen ja moraalin lisäksi sosiaaliset suhteet. Äidit toivat esille, että heidän köyhyyttään ja siitä johtuvaa ahdinkoa ei ympärillä oleva verkosto ymmärrä. (Viitasalo 2013, 370–374.)

Muista esitetyistä tutkimuksista poiketen Lister on nimennyt köyhydessä elävien ihmisten toimijuuden muodoiksi myös arkipäiväisten valtarakenteiden vastustamisen ja poliittisen ja yhteiskunnallisen järjestäytymisen. Valtarakenteiden vastustaminen tarkoittaa epätasa-arvon vastustamista yhteiskunnallisissa valtarakenteissa ja palvelujärjestelmässä. Käytännössä tämä voi tarkoittaa sosiaalityön vastustamista, etuuksien tai tukien väärinkäyttöä tai pimeän työn tekemistä. (Lister 2004, 133–135.) Näen, että suomalaisissa tutkimuksissa tämä voisi tarkoittaa tukien ja palveluiden ulkopuolelle jättäytymistä pärjäämisen ja autonomian ihanteen vuoksi. Oma ajatustani vahvistaa myös Listerin esille tuoma ajatus siitä, että vastarinta nähdään köyhän ihmisen selviytymiskeinona arjessa, joka vahvistaa omaa toimijuuden tuntoa (ks. Lister 2004, 135). Epätoivo tai viha saattaa muuttaa vastustamisen vahingolliseksi, ei hyväksyttäväksi käytökseksi. Poliittinen ja yhteiskunnallinen järjestäytyminen taas on suunnitelmallista toimintaa köyhyiden poistamiseksi tai vähentämiseksi. Toiminta nähdään yhteisöllisenä kansalaistoimintana. Yhteiskunnassa vallitsevat asenteet köyhyttä kohtaan ovat monesti tämän kaltaisen toiminnan esteenä. Harva haluaa julkisesti kategorisoida itsensä köyhäksi. (Lister 2004, 135–137, 140–145.)

Edellä esitetyissä tutkimuksissa toimijuus köyhyiden sävyttämässä arjessa keskittyy vahvasti arjen kasassa pitämiseen. Tärkeänä nähdään hallinta omasta elämästä ja arjesta sekä arjen toimivuus ja pysyvyys. Yhdistän nämä vahvasti myös koettuun hyvinvointiin. Schiettecat kumppaneineen (2017, 698) ovatkin tutkimuksessaan todenneet, että perheissä, jotka elävät köyhydessä, toimijuuden tavoitteena on perheen hyvinvoinnin lisääminen tai ylläpitäminen. Arjen hallintaa ja hyvinvointia tavoitellaan arjen pysyvyydellä ja rutiineilla, jotka toistuvat päivästä toiseen samanlaisina. Lister (2004, 136) toteaaakin, että köyhyystutkimusten perusteella voi todeta, että toimijuuden ja toimijuuden tunnon edellytyksenä on tunne omasta pärjäämisestä ja arjen hallinnasta. Köyhyiden jatkuessa pitkään köyhydessä elävät ihmiset uupuvat ja lannistuvat, jolloin rutiinit menettävät merkityksensä ja samalla katoaa hallinta omasta elämästä ja arjesta. (Mt.)

Köyhyydessä elävien perheiden toimijuus näyttäytyy myös köyhyydestä irtautumisena, jolloin arjesta selviytymisen ja arjen pärjäämisen rinnalla tavoitellaan taloudellisen tilanteen muutosta. Lister (2004, 152) toteaa, että köyhyydestä ulos pääseminen määrittyy pitkä aikavälin tavoitteellisena toimintana, jossa toimijuus näyttäytyy valintoina ja keinoina, joilla tavoitellaan köyhyydestä irrottautumista. Ensisijaisina keinoina nähdään työllistyminen tai kouluttautuminen. Köyhyydestä ulos pääsemiseen vaikuttavat yksilöä ympäröivät rakenteet sekä yksilön toimijuus. (Mt., 152–154.)

3.4. Jyrkämän modaliteettiteoria

Kuten aiemmin olen esittänyt, toimijuutta määritellään eri tavoin, jolloin ymmärrys toimijuudesta on riippuvainen määrittelystä. Tässä tutkielmassa pohjaan toimijuuden määrittelyn Jyrki Jyrkämän modaliteettiteoriaan. Jyrkämä on paikantanut neljä toimijuuden ulottuvuutta, jotka määrittävät toimijuutta ja sen muodostumista. Toimijuus on kontekstuaalista eli toimijuus tulee määritellä aina suhteessa aikaan, paikkaan ja tilanteeseen. Toimijuus tulee nähdä dynaamisena prosessina. Se ei siis ole muuttumaton, vaan ennemmin tulee ymmärtää jatkuvasti muuntuvana. Arjen vuorovaikutuksellisuuden kautta yksilöt arvioivat omaa sekä toisten toimijuutta. Jyrkämä korostaa, että toimijuutta ei tule ymmärtää pelkästään aktiivisuutena, vaan toimijuutta on löydettävissä myös tilanteista, joita kuvastaa toimimattomuus. Jyrkämä ei myöskään allekirjoita ajatusta, että toimijuutta joko on tai ei ole. Sitä vastoin on ymmärrettävä monenlainen toimijuus. (Jyrkämä 2008, 196.) Jyrkämän modaliteettiteoria ei siis sulje pois ajatusta pienestä ja passiivisesta toimijuudesta, jonka oletan olevan vahvasti läsnä perheiden arjessa, jossa köyhyys on läsnä jatkuvasti.

Jyrkämä (2014, 123) tuo esille, että toimijuutta voi tarkastella kolmesta näkökulmasta, jotka kietoutuvat yhteen. Nämä kolme lähestymistapaa ovat elämänkulku, rakenteet ja tilanteet. Elämänkulullinen lähestymistapa korostaa ajallisuutta ja siinä tarkastellaan elämää kokonaisuutena, jossa yksilön toimijuus näyttäytyy valintoina, mahdollisuuksina, rajoituksina ja esteinä, johon linkittyvät eletty elämä, nykyisyys ja tulevaisuus. Toimijuus paikantuu erilaisin yksilöä ympäröiviin tekijöihin tai rakenteisiin, jotka toimivat joko toimijuutta vahvistavina tai rajoittavina tekijöinä. (Mt.) Jyrkämä puhuu koordinaateista, jotka tarkoittavat yksilön kulttuurista taustaa, ikää, sukupolvea, sukupuolta, yhteiskuntaluokkaa, ajankohtaa ja ympäristöä. Koordinaatit määrittävät toimijuutta, kuten minkälaisiin asioihin yksilö suuntautuu ja miten kukakin toimii. Koordinaatit määrittävät myös osaltaan yksilön mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. (Jyrkämä 2008, 194.)

Tilanne näkökulma taas huomioi tilanteisuuden, johon modaliteetit liittyvät. Jyrkämä (2008, 195) ajattelee toimijuuden koostuvan kuuden modaliteetin kautta, jotka ovat täytyminen, voiminen, kykeneminen, osaaminen, haluaminen ja tunteminen. Kykeneminen tarkoittaa ruumiillisia niin fyysisiä kuin psyykkisiäkin kykenemisiä, joita voidaan kuvata myös toimintakyvyn käsitteellä. Täytyminen nähdään pakkoina, velvollisuuksina, esteinä tai rajoituksina, jotka voidaan ymmärtää sekä normatiivisina että moraalisisina. Voiminen pitää sisällään mahdollisuudet ja vaihtoehdot, joita sen hetkessä tilanteessa on käytettävissä. Tunteminen tarkoittaa tilanteisiin liittyviä tai niissä heränneitä tunteita, mutta myös ominaisuuksia, joiden kautta arvioidaan, arvotetaan sekä koetaan asioita ja tilanteita. Haluamiseen liittyy motivaatio, tavoitteet ja niiden asettaminen sekä omat päämäärät, joita kohti edetään. Osaaminen pitää sisällään kaikenlaiset tiedot ja taidot, joita yksilö on hankkinut omassa elämässään tai tulee jatkossa vielä hankkimaan. (Mt.)

Jyrkämä (2007, 214) toteaa, että vaikka alun perin modaliteettimalli on hahmoteltu toimijuustutkimukseen kohdistuen ensisijaisesti ikäihmisten toimijuuden tutkimiseen, sitä voidaan soveltaa myös muualle. Ajattelen, että modaliteettimalli antaa mallin toimijuuden tutkimiseen kokonaisvaltaisesti ja se on toimiva malli myös köyhyydessä elävän ihmisen toimijuutta tutkittaessa. Modaliteettimallissa huomio kiinnittyy refleктоivaan, toimijaan, jonka ajatellaan olevan oman elämänsä subjekti. Kuitenkin malli huomioi yhteiskunnallisen tilanteen, ympärillä olevat rakenteet sekä ajallisuuden. Modaliteettiteoriaa on sovellettu ainakin nuoriin, työttömiin ja masennukseen liittyvissä tutkimuksissa. Virpi Vaattovaara (2015) on soveltanut Jyrkämän modaliteettiteoriaa työttömiin tai erilaisin tukitoimin töihin sijoitettuihin nuoriin. Hän on väitöskirjassaan tarkastellut Lapin maaseudun nuorten elämäntulkua ja toimijuutta modaliteettien avulla. Vaattovaara näkee toimijuuden prosessiksi, jossa yksilön valintoja, niiden rajoitteita ja resursseja, ohjaavat yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet. (Vaattovaara, 2015, 16)

Ymmärrän toimijuuden Jyrkämän modaliteettiteorian pohjalta yksilön ja ympäröivän yhteiskunnan ja rakenteiden sekä sosiaalisten verkostojen suhteena. Näen, että yksilön toiminta vaikuttaa rakenteisiin ja sosiaalisiin suhteisiin ja toisinpäin. Toimija on subjekti, joka omilla valinnoillaan vaikuttaa omaan elämäänsä ja arkeensa. Ajattelen toimijuuden tarkoittavan yksilön valinnanmahdollisuuksia ja kykyä tehdä päätöksiä sekä elää ja toimia omien valintojen ja päätösten mukaisesti. Valintoja ja päätöksiä voivat ohjata oma tahto tai velvollisuudet. Toimijuuteen vaikuttavat konteksti, aika, kulttuuri. Omaan määritelmään sisällytän mukaan myös arjen pienen toimijuuden, pärjäämisen, jonka oletan olevan vahvasti läsnä arjessa köyhissä perheissä. Tutkielmassani pääpaino on toimijan arjen kuvauksissa, kokemuksissa ja niiden saamisissa

merkityksissä, joissa korostuvat omat valinnat, tavoitteet ja mahdollisuudet tässä hetkessä. Lähestyn siis toimijuutta toimijan subjektiivisen näkökulman kautta, unohtamatta kuitenkaan ympäröiviä rakenteita. Elämäkulullinen näkökulma ei niin vahvasti ole läsnä, koska tarkastelukohteena on tämän hetken arki.

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1. Tutkimuskysymys

Tutkielmani tavoitteena on tarkastella köyhydessä elävien vanhempien kokemuksia toimijuudesta Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä 2019 -kirjoituskilpailuaineiston pohjalta. Tarkoituksena on kuvata, jäsentää ja analysoida minkälaisena vanhempien kokemukset toimijuudesta kuvautuvat arjen ja köyhyden kontekstissa. Olen kiinnostunut siitä, minkälaisena lapsiperheiden vanhempien toimijuus köyhyden sävyttämässä arjessa näyttäytyy sekä mikä mitkä tekijät vahvistavat ja rajoittavat toimijuutta. Analyysissä tarkastelen toimijuuden kokemuksia Jyrki Jyrkämän modaliteettien (ks. Jyrkämä 2008) kautta huomioiden myös pienen ja passiivisen toimijuuden.

Tutkimuskysymykseni ovat:

Minkälaisena toimijuus näyttäytyy arjen ja köyhyden kontekstissa lapsiperheiden vanhempien köyhyyskirjoituksissa?

Minkälaisia modaliteetteja toimijuuden kokemuksista on löydettävissä?

Köyhyden kontekstissa toimijuus nähdään ristiriitaisena. Frost ja Hogget (2008, 441) ovat kyseenalaistaneet toimijuuden olemassaoloa niukoilla resursseilla elävien ihmisten kohdalla, joihin yhdistän myös tutkimuskohteena olevat köyhien lapsiperheiden vanhemmat. Myös Ronkainen (2008, 388) toteaa, että toimijuudesta voidaan puhua ainoastaan silloin, kun toimijalla on mahdollisuus valintoihin ja hän kykenee merkityksellistämään valintojaan ja mahdollisuuksiaan. Toimijuuden perinteisten määrittelyjen pohjalta voisi todeta, että köyhissä perheissä elävillä ihmisillä ei ole toimijuutta. Tutkielmassani en lähde etsimään vastausta siihen, onko köyhässä arjessa elävillä vanhemmille toimijuutta, vaan lähtökohtani toimijuuden tarkastelulle on se, että myös köyhydessä elävällä ihmisellä on toimijuutta. Minua tutkijana kiinnostaa se, minkälaisena toimijuus näyttäytyy ja miten sitä merkityksellistetään.

4.2. Metodologinen lähtökohta

Tutkielmani on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jossa tutkimusaineistona ovat Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä 2019 -kirjoituskilpailun köyhyyskirjoitukset. Puusa ja Juuti (2020, 62)

sanovat, että laadullisen tutkimuksen avulla voidaan tarkastella abstrakteja, tulkinnallisia tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyviä ilmiöitä, jotka ovat liittyvät tiettyyn aikaan ja paikkaan. Toimijuus, joka on tutkielmani tutkimuskohteena, on abstrakti ilmiö, joka syntyy tietyssä ajassa ja paikassa. Toimijuuden määrittely liittyy myös ajallisesti muuttuviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin normeihin.

Pro gradu –tutkielmani perustuu fenomenologiseen ja hermeneuttiseen lähestymistapaan. Tutkimuskohteena ovat tutkittavien kokemukset toimijuudesta ja tarkoituksena on kuvata ja ymmärtää toimijuutta erilaisten merkitysisältöjen kautta. Fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan voi lyhyesti määritellä tarkoittamaan pyrkimystä ymmärtää toisen kertomaa kokemusta. Kiinnostus keskittyy kokemuksiin, niiden saamiin merkityksiin sekä näiden tulkintaan. Kokemukset ovat sidoksissa ajallisuuteen ja niiden tulkinnassa tuleekin ottaa huomioon nykyisyys, kuin myös menneisyys. (Niskanen 2011, 104.)

Fenomenologian tutkimuskohteena ovat kokemusten saamat merkitykset ja merkitysrakenteet. Fenomenologia tutkii jokaisen yksilön todellisuudessa, arjen elämismaailmassa, syntyneitä kokemuksia ja niiden merkityksiä. (Kakkori 2009, 274–276.) Tutkija pyrkii ymmärtämään tutkittavan esille tuomaa kokemusta ja sen merkitystä sellaisena, kuin se tutkittavalle itselleen ilmenee (Perttula 2011, 135, 139). Tutkijan on tärkeä tunnistaa tutkimuskohdetta selittävät mallit, jotka saattavat vaikuttaa lopputulokseen tutkijan tulkintojen kautta ja ne tulee kirjoittaa auki. (Kakkori 2009, 274–276).

Fenomenologia voidaan nähdä merkitysrakenteiden selvittämisenä. Merkitykset voivat olla toiveita ja tavoitteita sekä myös aikomuksia ja toimintaa. Merkitykset tutkimuskohteena ovat haastavia, koska merkityksiin liittyy yksilöllinen tulkinta, joka pohjaa kulttuuriin, nykyiseen tilanteeseen sekä omaan elämänhistoriaan. Merkitykset voivat olla sekä tiedostettuja että tiedostamattomia. Merkitysten tulkintaa ei voi tehdä irrallaan kontekstista, jossa tutkittava on elänyt ja missä merkitykset ovat muodostuneet. (Laine 2010, 28–31, 43–44; Moilanen & Räihä 2010, 46–48.) Tässä tutkielmassa fenomenologinen ulottuvuus tarkoittaa toimijuuden kokemusten tunnistamista ja kokemusten saamien merkitysten analysointia. Ajattelen, että fenomenologia on tutkielmaani ohjaava ajattelutapa.

Hermeneutiikassa perusajatuksena on, että koko kulttuurinen ja sosiaalinen todellisuus koostuu merkityksistä. Hermeneutiikka pyrkii ymmärtämään, oivaltamaan ja tulkitsemaan näitä merkityksiä.

Peruskäsitteinä tunnetaan ymmärtäminen, tulkinta, esiymmärrys ja hermeneuttinen kehä. Tutkimuksen kautta etsitään merkityksiä ympärillä olevasta todellisuudesta ja nähdään, että ilmiöillä voi olla erilaisia merkityksiä. (Laine 2018, 31–33.) Samalla tavalla ajattelen toimijuuden saavan erilaisia merkityksiä kulttuurin ja sosiaalisen todellisuuden kautta. Ymmärtämisen ja tulkinnan perusta on esiymmärrys, joka tarkoittaa aiemmin ymmärrettyä sosiaalista todellisuutta ja sen tulkintaa. Esiymmärrys auttaa orientoitumaan ilmiön uudelleen ymmärtämisen muodostumiseen täsmentämällä tai korjaamalla esiymmärrystä. Esiymmärrys ilmiöstä voi olla myös väärä tai ennakkoluuloinen. Uudelleen ymmärtämisen kautta syntyy uusi esiymmärrys, joka ohjaa jatkossa ymmärryksen syntymistä. (Laine 2018, 25, 31–35.)

Oma esiymmärrykseni koostuu ammatillisesta, henkilökohtaisesta ja nyt myös tutkimuksellisesta kiinnostuksesta aihetta kohtaan. Kiinnostus lapsiperheiden köyhyydestä ja sen vaikutuksista perheen arkeen kumpuaa omasta työhistoriasta. Olen työskennellyt lapsiperheiden parissa sekä varhaiskasvatuksessa että sosiaalihuollossa lähes kaksikymmentä vuotta. Olen tavannut lukuisia perheitä, joiden elämässä suurimmat huolet liittyvät köyhyyteen ja sen tuomiin arjen haasteisiin sekä toimintamahdollisuuksiin ja valintoihin. Huoli on arjessa läsnä jatkuvasti ja kytkeytyy monimuotoisesti perheen arkeen ja arjen toimijuuteen. Kuitenkin kokemukset köyhyydestä ja toimijuudesta ovat erilaisia jokaisessa perheessä ja vaihtelevat perheenjäsenten kesken. Toiminnan mahdollisuudet tai niiden rajoitukset saavat merkityksensä oman elämänhistorian sekä yhteiskunnan normien ja ympäristön vaatimusten kautta. Kokemusta eletystä arjesta määrittelevät omat aikaisemmat kokemukset, jotka saavat merkityksiä omaan elämään ja elinhistoriaan liittyen. Tutkielmani toisessa ja kolmannessa luvussa olen määritellyt tutkimuksen kontekstia ja tutkielmaan liittyviä käsitteitä; lapsiperheiden köyhyys ja toimijuus, jolloin aineiston analyysissä myös tämä on osa esiymmärrystäni, joka on muokannut aiempaa esiymmärrystä aiheesta.

Hermeneuttinen kehä nähdään ymmärtämisen välttämättömänä perustana. (Kakkori 2009, 278). Hermeneuttisessa kehässä ymmärtämisen ajatellaan olevan jatkuvassa liikkeessä sosiaalisen ja kulttuurisen todellisuuden esiymmärryksen ja ymmärtämisen välillä (Laine 2018, 33–35). Tutkijana pyrin oman esiymmärrykseni kautta ymmärtämään ja tulkitsemaan aineiston kautta esille tulevaa toimijuutta sekä sen saamia merkityksiä. Hermeneuttinen kehä tutkielmani aineiston ymmärtämisessä ja tulkinnassa tarkoittaa esiymmärryksen, aineiston analyysin ja kokonaisuuden ymmärtämisen jatkuvaa vuoropuhelua ja keskinäistä reflektointia. Kokonaisuuden ymmärtäminen ja tulkintojen muodostaminen syntyvät merkitysten kautta muodostuvien ylä- ja alateemojen kautta. Pyrin myös uudelleen tulkitsemaan analyysin tuloksia peilaamalla niitä aikaisempiin tutkimuksiin.

4.3. Tutkimusaineisto

Tutkielmani aineisto on sekundaarinen. Aineistona on osa vuonna 2019 järjestetyn Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kirjoituksista. Kirjoituskilpailun kirjoituksia on yhteensä 89 kappaletta ja nämä on tallennettu Tietoarkistoon, Ailaan, helmikuussa 2021. Kirjoitusaineisto on käytettävissä luovuttajan luvalla tieteelliseen tutkimus- sekä opetuskäyttöön. Vuoden 2019 kirjoituskilpailuaineistoa on hyödynnetty pro gradu -tutkielmissa ja tällä hetkellä aineistosta on julkaistu kuusi tutkielmaa, joista kahdessa tutkimusaiheena on ollut toimijuus tai toimintamahdollisuus. Lupa aineiston lataamiseen haetaan Tietoarkistosta sähköisellä hakemuksella. Kirjoituskilpailu oli osa väitöskirjatutkimusta, jonka rahoittajana toimi Koneen Säätiö. Kirjoituskilpailun järjestäjänä on tutkijoista koottu tutkimusryhmä, johon ovat kuuluneet Elina Turunen, Heikki Hiilamo, Eeva-Maria Grekula ja Anna-Maria Isola. Tutkimusryhmän lisäksi kilpailua oli järjestämässä Suomen köyhyyden vastainen verkosto (EAPN-Fin) sekä Kuka kuuntelee köyhää? -verkosto. Kirjoituskilpailusta on tiedotettu internetissä ja sosiaalisessa mediassa kilpailun järjestäjien ja tukijoiden sivuilla sekä jaettavien mainosten avulla. Parhaat kirjoitukset palkittiin rahapalkinnoilla. Kilpailua tukivat useat suomalaiset säätiöt ja järjestöt sekä evankelisluterilainen kirkko. (Turunen & Isola 2019.)

Kirjoituskilpailu oli suunnattu täysi-ikäisille henkilöille. Kirjoituskilpailun ohjeet ja kilpailun palkitsemiskriteerit olivat, että kirjoituksen tulee kuvata totuudenmukaisesti omaa elämää ja olla kirjoitettu suorasanaisesti. Kriteereinä mainittiin myös, että kirjoitus kuvastaa köyhyyttä tässä ajassa ja mahdollistaa uusia näkökulmia köyhyyteen. Tekstit saivat olla enintään kymmenen sivua pitkiä, vaatimusta tekstin vähimmäispituudesta ei ollut. Taustatietoina kirjoitukseen pyydettiin liittämään nimimerkki tai nimi, ikä, sukupuoli, koulutus ja ammatti (tai entinen ammatti) sekä asuinalue. Taustatiedot eivät olleet pakollisia. Kirjoitukset kuvaavat teksteissä köyhyyttä arjen kontekstissa ja arkiseen elämään liitettynä. Osa kirjoituksista on elämänkerrallisessa muodossa. Kirjoitukset käsittelevät syitä, jotka ovat johtaneet köyhyyteen ja miten köyhyys ohjaa ja vaikuttaa valintoihin arjessa. Kirjoittajat kuvaavat arjen selviytymiskeinoja köyhyydessä sekä tuovat esille, miten köyhyys vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin perheessä ja lähipiirissä ja heidän suhtautumiseensa köyhyyden haasteisiin ja selviytymiskeinojen. (Turunen & Isola 2019.)

Ajankäyttö oli suurin syy, miksi päädyin valmiiseen aineistoon pro gradu -tutkielmassani. Tarkoituksenani oli kirjoittaa tutkielmaa työn ohella, joten käytettävissä oleva aika oli rajallinen. Olin aiemmin saanut valmiiksi kandidaatintutkielmani, jonka aiheena oli lasten ja nuorten

kokema köyhyys. Kandidaatintutkielmaani aineistoa etsiessäni löysin Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä - kirjoituskilpailujen aineistot. Aiheena köyhyys kiinnosti itseäni ja pro gradu ideoidessani kävin lukemassa Ailaan tallennetut esittelyt kirjoituskilpailuaineistoista siitä näkökulmasta, mikä voisi palvella omaa pro gradu –tutkielmaani. Tein hakemuksen Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä 2019 –kirjoituskilpailuaineiston käytöstä pro gradu –tutkielmaani varten Tietoarkistoon, Ailaan 23.8.2022 ja hakemukseni hyväksyttiin samana päivänä. Aineiston ladattuani pääsin tutustumaan kirjoituksiin lähemmin. Aineisto kokonaisuudessaan oli tutkielmaani liian laaja ja ensimmäistä kertaa kirjoituksia lukiessani mietin, mitä teemoja lähden tutkimaan ja miten aineistoa voisi rajata. Kirjoituksissa esiintyi köyhyyden kokemusten rinnalla arjessa selviytymisen keinot ja niihin liittyvät haasteet, omat henkilökohtaiset kyvyt ja osaamiset sekä sosiaalisen verkoston merkitys. Myös palvelujärjestelmä oli kirjoituksissa esillä. Näiden teemojen kautta tarkentui ajatus tarkastella köyhyyskirjoituksissa esiintyvää toimijuutta.

Halusin keskittyä lapsiperheisiin ja aineistosta valikoitui tutkielmaani ne kirjoitukset, joista tuli esille, että perheessä on yksi tai useampi alaikäinen lapsi ja kirjoituksessa on kuvattu köyhyyden kokemuksia niin, että vastauksista on löydettävissä kuvauksia toimijuudesta. Tutkimusaineistoon valikoituneissa kirjoituksissa on kuvattu omaa toimijuutta sosiaalisissa suhteissa ja yhteiskunnan palvelujärjestelmissä, toimintamahdollisuuksia tai niiden puutetta, omaa toimijuutta heikentäviä tai vahvistavia rakenteita, arjen selviytymiskeinoja ja tulevaisuuden näkymiä. Tutkimusdata koostuu 19 kirjoituksesta, jotka olen tallentanut erilliselle word –dokumentille ja tutkimusaineistoa on yhteensä 70 sivua (fontti Calibri, kirjainkoko 12, riviväli 1). Vastaajien ikähaitari on 30-53 vuotta. Neljä vastaajaa ei ole ikätietoa taustatietoihin laittanut. 16 kirjoittajaa on ilmoittanut taustatiedoissa sukupuolen ja näistä kirjoituksista 15 on naisten kirjoittamia ja yksi miehen kirjoittama teksti. Kolmessa tekstissä sukupuolta ei ole mainittu. Kaikissa kirjoituksissa ei myöskään ole mainintaa siitä, kuuluuko perheeseen alaikäisiä lapsia. Oletukseni sukupuoleen ja lapsiperheen vanhempana oloon perustuu annettuihin tietoihin sekä kirjoituksissa esiin tulleisiin asioihin. Tämän perusteella 18 tekstiä on äitien kirjoittamia ja vain yksi on isän kirjoittama.

Tekstien kirjoittajat ovat osallistuneet kirjoituksillaan kilpailuun, mutta näen, että samalla tarkoituksena on ollut tuoda esille omia kokemuksia köyhyydestä. Ei voi sanoa, että teksteillä olisi vain yksi tarkoitus. Kroger (2007, 22) toteaa, että kertomukset auttavat ymmärtämään itseään osana sosiaalisia verkostoja sekä yhteiskuntaa. Kertomusten kautta ihmiset voivat tarkastella omaa elämäänsä ja siihen liittyviä tapahtumia ja luoda uusia merkityksiä tapahtumille. Merkitykset vaikuttavat identiteettiin ja auttavat ymmärtämään itseään sekä omaa elämäntulkuaan. (Mt., 22–24.)

Näen, että kirjoituskilpailun tekstit voi ymmärtää kertomuksiksi. Kirjoitusten avulla kirjoittajat ovat peilanneet itseään sosiaalisiin verkostoihin sekä yhteiskuntaan. Arjen kuvaukset ovat oman elämän tarkastelua ja kuvailua sekä näiden asioiden merkityksellistämistä (ks. Gibbs 2007, 56). Kokemusten rinnalla kirjoittajat tuovat esille köyhyyteen liittyviä yhteiskunnallisia epäkohtia sekä ihmisten eriarvoisuutta.

Voin siis todeta, että arki ja siihen liittyvät kokemukset rakentuvat suhteessa itseen sekä ympärillä oleviin sosiaalisiin verkostoihin ja yhteiskuntaan. Fenomenologia korostaa yksilönäkökulmaa, mutta myös fenomenologiassa ajatellaan, että yksilön ja häntä ympäröivän maailman välillä on tiivis yhteys. Ihminen ja hänen toimintansa tulee nähdä aina osana ympäristöä. Ympäristöllä tarkoitetaan sosiaalista verkostoa, johon kuuluvat toiset ihmiset sekä sosiaaliset tapahtumat sekä fyysinen ympäristö. Ihminen elää arkeaan häntä ympäröivässä maailmassa ja pystyy omalla toiminnallaan vaikuttamaan omaan ympäristöönsä. Yksilö muodostaa merkityksiä itseensä ja elämäänsä liittyen ja nämä merkitykset syntyvät suhteessa ympäristöön ja sosiaaliseen verkostoon. (Laine 2018, 30–32.)

Näen, että fenomenologia sopii kokemusten tutkimiseen kirjoituskilpailuaineistosta. Jokainen kirjoituskilpailuun osallistuja kirjoittaa omista, yksilöllisistä kokemuksistaan, jotka saavat merkityksensä juuri siinä arjessa, missä hän elää. Merkitykset rakentuvat jokaisen kirjoittajan tämänhetkisen arjen ja menneisyyden kokemusten kautta. Niihin ovat vaikuttamassa yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet sekä ympäristön sosiaaliset ja fyysiset rakenteet. Vaikka kirjoituspyyntö on ollut kaikille sama, kuvata köyhyyden kokemuksia, kirjoitukset ovat kaikki omakohtaisia kuvauksia arjesta ja keskenään hyvin erilaisia. Tämä kuvastaa kokemusten yksilöllistä ja omakohtaista luonnetta.

Köyhyys tutkimuskontekstina on monimuotoinen. Köyhyyttä määritellään ja mitataan eri tavoin. Kirjoituskilpailuun osallistujat ovat itse kokemuksensa kautta määritelleet itsensä köyhäksi. Köyhyyden määrittely on ollut subjektiivista, eikä muita mittareita määrittelyyn ei ole käytetty. Moisio (2006, 369) tuo esille, että kun köyhyyttä mitataan kokemusten kautta, luotetaan vastaajaan siinä, että hän itse osaa arvioida oman taloudellisen tilanteensa. Kokemus on yksilöllinen ja omanlainen, eikä sitä voi kukaan ulkopuolinen arvioida. Ihmisen kokemus omasta köyhyydestä pitää paikkansa, vaikka tulotaso ja taloudellinen tilanne ei tätä vahvistaisikaan. (Mt.)

4.4. Analyysin kuvaus

Tuomi & Sarajärvi (2018, 123–127) toteavat, että sisällönanalyysin osat ovat pelkistäminen, aineiston ryhmittely ja abstrahointi. Pelkistäminen tarkoittaa aineiston karsimista, tiivistämistä ja pilkkomista. Aineistoa luetaan siten, että sieltä etsitään tutkimustehtävän mukaiset olennaiset ilmaukset, jotka pelkistetään. Pelkistetyt ilmaukset jaetaan ryhmiin ja näin saadaan alaluokkia. Ryhmittelyä jatketaan ja alaluokista muodostuu yläluokkia ja yläluokista pääluokkia. Huomioitavaa on, että tätä luokittelun tulosta ei vielä voi pitää tutkimuksen tuloksena. Abstrahointi tarkoittaa tuloksien käsitteellistämistä eli pyritään löytämään luokka, joka yhdistää kaikki analyysin perusteella saadut luokat. Johtopäätöksissä tutkimustulokset yhdistetään teoriaan eli niitä tarkastellaan teorian kautta. Tutkija myös tekee tulkintaa tutkimuksen tuloksista ja niiden merkityksestä tutkittaville. (Mt., 123–127, 140.)

Analyysimenetelmäksi valikoitui sisällönanalyysi. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 103) määrittelevät sisällönanalyysin laadullisten tutkimusten perusanalyysimenetelmäksi, johon soveltuvat erilaiset teoreettiset ja epistemologiset lähtökohdat. Tutkielmani pohjautuu fenomenologis-hermeneuttisiin lähtökohtiin, johon sisällönanalyysi sopii hyvin. Sisällönanalyysia voi toteuttaa aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108). Alkuperäinen ajatukseni oli toteuttaa sisällönanalyysi aineistolähtöisesti, mutta toimijuuden viitekehys oli ohjaamassa ajatuksiani vahvasti analyysissa, enkä siitä voinut irrottautua. Toteutin sisällönanalyysin teoriaohjaavasti, jolloin teoria toimii analyysin apuna, mutta analyysia ei tehdä teorian pohjalta. Aikaisempi tieto ja sen vaikutus otetaan huomioon, mutta tarkoituksena ei ole keskittyä tutkimaan teorian paikkansa pitävyyttä, vaan avata uusia näkökulmia. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109.) Ajattelen oman ymmärrykseni toimijuudesta suuntaavan ajatuksiani analyysissa kiinnittämään huomiota myös passiiviseen, pieneen toimijuuteen, joka poikkeaa perinteisistä toimijuuden määritelmistä.

Saatuani kirjoituskilpailuaineiston, en vielä ollut tehnyt rajauksia aineiston suhteen, joten luin läpi koko aineiston, kaikki 89 kirjoitusta. Päädyin valitsemaan tutkimuskohteeksi lapsiperheiden vanhempien kirjoitukset ja keräsin kriteerit täyttävät kirjoitukset yhteen word-tiedostoon. Kirjoituksia oli tässä vaiheessa yhteensä 24 ja word-tiedoston pituus oli yhteensä 100 sivua (fontti 12 ja riviväli 1). Luin huolellisesti ja ajatuksella läpi kaikki 24 kirjoitusta ja varmistuin, että kirjoittajana oli vanhempi, jolla oli ainakin yksi alle 18-vuotias, kotona asuva lapsi. Seuraavalla lukukerralla keskityin lukemaan kirjoituksia tutkimuskysymykseni valossa. Tässä kohdassa aineistosta rajautui pois viisi kirjoitusta, joissa toimijuus ei näyttäytynyt millään tavalla. Lopullinen tutkimusdata koostuu 19

kirjoituksesta, jotka olen tallentanut erilliselle word –dokumentille. Tutkimusaineistoa on yhteensä 70 sivua (fontti Calibri, kirjainkoko 12, riviväli 1).

Toimijuuden viitekehukseen nojautuen lähdin etsimään aineistosta toimijuuden kuvauksia. Toimijuuden viitekehys tutkielmassani muodostuu Jyrkämän modaliteettiteorian kautta. Jyrkämän modaliteettiteoria toimii itselläni toimijuuden hahmottamisessa ja ymmärtämisessä, ei analyysivälineenä. (ks. Jyrkämä 2008.) En siis analyysissä lähtenyt etsimään modaalaisia ilmauksia tekstistä, vaan kirjoittajien kokemuksia, joissa toimijuutta kuvataan arjessa aktiivisena tai passiivisena tekemisenä, ajatuksina, pohdintoina ja tunteina. Tutkimusaineistoon valikoituneissa kirjoituksissa on kuvattu omaa toimijuutta arjessa, sosiaalisissa suhteissa ja yhteiskunnan palvelujärjestelmissä, toimintamahdollisuuksia tai niiden puutetta, omaa toimijuutta heikentäviä tai vahvistavia rakenteita, arjen selviytymiskeinoja ja tulevaisuuden näkymiä.

Sisällönanalyysin avulla tutkimusaineisto saadaan tiiviiseen, pelkistettyyn muotoon (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103), jota analysoimalla tutkittavasta ilmiöstä päästään tekemään tulkintoja ja edelleen johtopäätöksiä (Puusa 2020, 149). Aloitin analyysin lukemalla aineistoa läpi useampaan kertaan, jonka jälkeen lähdin etsimään tekstistä toimijuuden kuvauksia, jotka olivat yksittäisiä ilmauksia sekä pidempiä ajatuskatkelmia. Värjäsin ne word-dokumentissa keltaisella värillä. Luin vielä kerran aineiston varmistaakseni, että mitään ei ollut jäänyt huomaamatta. Analyysiyksikkö saattoi olla yksittäinen ilmaus tai useamman lauseen mittainen ajatuskokonaisuus. Keräsin analyysiyksiköt omaan word-tiedostoon ja hahmottelin alkuperäisistä tekstikatkelmista pelkistetyt ilmaukset, joiden pituus vaihteli yhdestä sanasta useamman sanan lauseeseen. Pelkistettyjä ilmauksia oli tässä vaiheessa 158 kappaletta. Tekstikatkelmiin laitoin kirjoitusta kuvaavan numeron samalla tavalla, kuin kirjoitukset oli numeroitu keräys ja arkistointi vaiheessa. Kirjoitus 22 alkuperäisessä aineistossa, tarkoittaa kirjoitusta K22 omassa tutkielmassani. Tekstikatkelmat ovat helposti yhdistettävissä alkuperäiseen aineistoon. Tämä vaihe on sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe, nimeltään redusointi eli pelkistäminen, jossa aineistosta karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen pois (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123).

Aineiston ryhmittely eli klusterointi on sisällönanalyysin toinen vaihe. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 124). Ryhmittelin ilmauksia teemoittain omiin luokkiin ja sain muodostettua analyysin alaluokat, joita tässä vaiheessa oli 42. Kävin vielä tarkasti läpi alaluokkiin järjestämäni ilmaukset, jotta varmistuisin siitä, että alaluokassa olevat ilmaukset ja alaluokan otsikko muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden. Yhdistelin alaluokkia yhteen löydettyäni niille yhteisen nimittäjän ja lopulta

alaluokkia oli jäljellä yhteensä 21. Näistä alaluokista muodostin 10 yläluokkaa, yläluokista neljä pääluokkaa ja kaikkia luokkia yhdistävän luokan.

Abstrahointi eli sisällönanalyysin kolmas vaihe tarkoittaa käsitteellistämistä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133). Analysoin tutkimusaineistoa ja liitin analyysiin tutkimusta ohjaavat teoreettiset käsitteet. Tässä vaiheessa palasin vielä alkuperäisen aineiston pariin ja luin huolella kaikki tutkielmaani valikoituneet kirjoitukset läpi useampaan kertaan. Varmistuin näin, että olin onnistunut sisällyttämään aineistosta kaiken oleellisen omaan luokitteluuni. Peilasin myös tekemäni luokittelua koko aineistoon ja tarkastelin sitä, vastasiko tekemäni luokittelu aineistoa kokonaisuutena. Muodostamani luokat, niiden nimet ja sisällöt muokkautuivat koko analyysin teon ajan.

4.5. Tutkimusetiikka

Tutkielmani aineisto koostui sekundaarisesta aineistosta, kirjoituskilpailuun kerätyistä kirjoituksista, jotka on arkistoitu Tietoarkistoon. Kirjoittajat ovat kirjoituskilpailuun osallistuessaan antaneet luvan käyttää kirjoituksiaan tieteellisiin tutkimuksiin ja opintotarkoituksiin. Aineiston keruuseen ja henkilötietoihin liittyviä eettisiä kysymyksiä ovat pohtineet aikanaan aineiston kerääjät kirjoituskilpailun ohjeistuksissa. Ennen arkistointia aineistoa on muokattu ja siitä on poistettu mahdolliset tunnistetiedot. (Turunen & Isola 2019.) Aineiston saamisen edellytyksenä oli Tietoarkiston käyttöehtoihin sekä aineistoon liittyviin yleisiin käyttöehtoihin sitoutuminen. Tutkielmassani aineistoon viitatessani noudatan tarkkoja ja asianmukaisia viittausohjeita ja käytän aineistoa vain siihen tarkoitukseen, johon olen käyttöluvan saanut. Pro gradu -tutkielmani valmistuttua olen sitoutunut hävittämään aineiston ja toimittamaan tutkielmani viitetiedot Tietoarkistoon. Tutkielmani viitetiedot julkaistaan käyttämäni aineiston eli Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä 2019 –tutkimusaineiston esittelyn yhteydessä. Aineiston kirjoittajat pääsevät näin myös näkemään, minkälaisiin tutkimuksiin heidän tekstejään on käytetty. (ks. Tietoarkisto.)

Tutkijana olen sitoutunut siihen, että huomioin koko ajan tieteen etiikan, reflektoin ja teen päätöksiä tältä pohjalta. Huomioin sen, että tutkimuksen eettisyys, luotettavuus ja laatu ovat tiukasti kytköksissä toisiinsa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147, 149, 150) ja tutkimuksen uskottavuutta arvioitaessa ensisijaisessa asemassa ovat tutkijan eettiset ratkaisut. Tutkimusta tehdessäni pyrin toimimaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaisesti tutkimuksen jokaisessa osiossa ja pohjaan työni avoimuuteen, rehellisyyteen, tarkkuuteen ja huolellisuuteen. (TENK 2012, 6–7.) Luotettavuus

tutkimuksessani merkitsee sitä, että kirjoitan tarkasti auki tutkimusvaiheet ja menetelmät (ks. Kallio 2006, 21).

Tutkittaessa haavoittuvaa ihmisryhmää, jonka ääni ei tavallisesti pääse kuuluviin, on tutkimuseettisissä kysymyksissä oltava tavallistakin tarkempi ja huoleellisempi. Tutkin vanhemman toimijuutta köyhyyden kontekstissa ja pyrin tuomaan köyhyydessä elävän vanhemman äänen kuuluviin tutkimustuloksissa. Kertomukset ja niistä nousevat köyhyyden sävyttämät toimijuuden kokemukset ja niiden merkitykset ovat henkilökohtaisia ja yksilöllisiä ja huomioin tämän omissa tulkinnoissani ja tulosten yleistettävyydessä. Tutkijana eettinen vastuuni kohdistuu ensisijaisesti analyysiin ja tulkintoihin, joita aineistosta teen sekä käyttämiini käsitteisiin. Käytän tutkielmassani käsitettä köyhä kuvaamaan arkea, jossa taloudellinen huoli ja käytävissä olevat varat ovat vähäisiä kirjoittajan itsensä kuvaamana. Tarkoitukseni ei ole käyttää köyhä -käsitettä leimaavana tai stigmatisoivana käsitteenä ja olen pyrkinyt kohdistamaan käsitteen ihmistä ympäröiviin olosuhteisiin. Kunnioitan kirjoittajia myös siinä, että pohdin tarkkaan, mitä käsitteitä heidän kirjoituksiinsa liitän ja miten asioista kirjoitan.

Tutkijana on tärkeää tiedostaa oma suhde tutkittavaan ilmiöön, omassa tutkimuksessani köyhyyteen ja toimijuuteen vanhempana ja reflektoida tätä suhteessa tutkimuksen tuloksiin. Kuten jo aikaisemmin olen tuonut esille, oma elämäni ja arvomaailmani niin vanhempana, sosiaalityöntekijänä kuin tutkijanakin linkittyvät tutkittavaan aiheeseen. Vaikka tutkijana olen pyrkinyt objektiivisuuteen ja reflektoinut sekä kyseenalaistanut omia valintojani tutkijana koko tutkimuksen ajan, on oma henkilökohtainen sekä ammatillinen taustani voinut vaikuttaa tutkimuksessa tehtyihin valintoihin tutkimussuunnitelmasta alkaen. Ymmärrän myös, että oma taustani, pitkä sosiaalialan työkokemus, sosiaalityön opinnot sekä äitiys ovat saattaneet vaikuttaa merkitysten tulkintaan, joka täytyy huomioida luotettavuuden kannalta.

5. LAPSIPERHEIDEN VANHEMPIEN TOIMIJUUS ARJESSA

Analyysissä tarkastelen lapsiperheiden vanhempien toimijuutta arjessa. Toimijuus arjessa jakautuu analyysissäni neljään pääluokkaan, joita ovat taloudellinen arjesta selviäminen, sosiaalisen tilan rajoittuneisuus, velvollisuudet ja pakot sekä autonomien ihanteen tavoittelu. Taloudellinen arjesta selviäminen näyttäytyy säästäväisyytenä ja suunnitelmallisuutena sekä elämän hallintana ja arjen kontrollina. Sosiaalisen tilan rajoittuneisuus merkitsee kulussien ylläpitämistä, sosiaalista häpeää ja vetäytymistä sosiaalisista suhteista. Velvollisuudet ja pakot toimijuudessa näkyvät palvelujärjestelmän tuomina pakkoina, valintojen puutteena ja näköalattomuutena. Autonomian ihanteen tavoittelu tarkoittaa muutospyrkimystä ja tulevaisuuteen suuntautuneisuutta. Vanhemmuudella on merkittävä vaikutus toimijuuteen. Se näkyy vanhempien toimijuudessa tehdyissä valinnoissa ja arjen toiminnassa, vahvimmin se on mukana arjessa vahvoina tunteina. Vanhemmuus kietoutuu jokaiseen luokkaan ja pyrin kuljettamaan sitä mukana analyysissä arjen kuvauksissa, kokemuksissa sekä modaliteeteissa.

Seuraavissa alaluvuissa kuvaan sisällönanalyysin pohjalta muodostamiani luokkia, niiden sisältöä ja sitä, minkälaisena toimijuus kuvautuu kirjoituksissa ja miten toimijuus rakentuu modaliteettien kautta. Analyysiosiossa tekstikatkelmat on kursivoitu ja jokaisen tekstikatkelman perässä on kirjoituksen numero, josta katkelma on otettu. Vastaan seuraavassa luvussa tutkimuskysymyksiini eli *Minkälaisena toimijuus näyttäytyy arjen ja köyhyyden kontekstissa lapsiperheiden vanhempien köyhyyskirjoituksissa sekä minkälaisia modaliteetteja toimijuuden kokemuksista on löydettävissä?*

5.1. Taloudellinen arjesta selviäminen

Toimijuus näyttäytyy kirjoituksissa kokemuksena jokapäiväisenä arjesta selviämisenä rahan riittämättömyyden kanssa. Modaliteeteista täytyä, haluta, osata, kyetä ja tuntea kytkeytyivät kirjoittajien kuvauksiin arjesta selviämisessä. Voida modaliteetilla oli negatiivinen merkitys, joka tarkoitti rajallisia mahdollisuuksia, jotka estivät toimimasta haluamalla tavalla. Kirjoittajat kuvasivat kokemuksiaan taisteluna ja sinnittelynä. Käytetyistä ilmauksista voi tulkita, että toimijuus arjessa koettiin raskaana ja haasteellisena. Taloudellinen tilanne vaikutti vahvasti arkeen ja arjen elämiseen, jolloin siitä tuli selviytymistäistelu. Taistelu, jota täytyi käydä päivästä toiseen. Tämän voi tulkita tarkoittavan sitä, että arjessa mikään ei ollut itsestään selvää, vaan arki oli täynnä epävarmuutta. Täytyminen näkyi kirjoittajien kuvauksissa taloudellisena esteenä.

Sinnittelen rahalla, jota ei ole. En voi milloinkaan ostaa kaupasta sitä, mitä tarvitsemme vaan ainoastaan sen, mitä tarvitsemme eniten. K22

Lasten tarpeista pyrittiin huolehtimaan ja lapset asetettiin aina etusijalle, joka kuvasti vanhemman vastuuta lapsistaan sekä velvollisuutta vanhempana. Haluamisen modaaliteetti vanhemmuudessa korostui. Toimijuuden päämääränä oli turvata lapsen arki ja tarjota lapselle ruoka ja muut arjen välttämättömyydet, vaikka tinkimällä omista menoista. Kirjoittajat kuvasivat, että valintoja joutui tekemään kahden välttämättömän asian välillä. Haluamisen modaaliteetti vanhemman toimijuudessa oli niin vahva, että jopa omien lääkkeiden ostamista siirrettiin, jotta saatiin lapselle ostettua kaikki tarvittava. Voi siis ajatella, että köyhän perheen arjessa ei ole mahdollisuutta elää omien valintojen ja arvojen mukaista elämää, vaan oli tyydyttävä sellaiseen arkeen, joka oli mahdollista. Arjesta vain selviydyttiin.

Köyhyys käy työstä. Suurin osa päivästäsi kuluu ruuan hommaamiseen konkreettisesti. Ero kivikautiseen elannon hankkimiseen on vain siinä, että ruoka hankitaan ylijäämäruuan varastoista; pitkin kaupunkia ja eri tahoilta. Rieskaa sieltä, tomaattimurskaa täältä. K84

Kirjoituksissa omaa arkea ja vanhemmuutta verrattiin myös yhteiskunnassa vallitseviin hyvän arjen ihanteisiin, tavoiteltavaan elintasoon ja hyvään vanhemmuuteen. Halu suoriutua vanhemmuudesta yhteiskunnallisten ja sosiaalisten normien mukaisesti oli suuri. Yhteiskunnassa vallitsevat täytymisen diskurssit olivat vahvoja ja tulivat taloudellisen selviytymisen kohdalla vahvasti esille. Vanhemmuuden toteuttamiseen liittyi myös täytymisen modaaliteetti. Itsenäinen selviytyminen arjessa sekä vanhemmuudessa olivat asioita, joihin täytyi pystyä. Epäonnistumisen voi tulkita epäonnistumiseksi ihmisenä, vanhempana sekä kansalaisena. Hyvän arjen ihanteet olivat jokaisen omia kokemuksia hyvästä arjesta ja ne tuleekin nähdä yksilöllisinä ja omakohtaisina, vaikka ne yhteiskunnassa vallitsevien diskurssien pohjalta syntyvät. Ne tulee kuitenkin huomioida omista lähtökohdista käsin tehtyinä tulkintoina, eikä yleistyksinä yhteiskunnassa vallitsevista ihanteista. Vertailu yhteiskunnalliseen standardiin korosti oman arjen raskautta ja kurjuutta sekä sai aikaan kokemuksia eriarvoisuudesta ja epätasa-arvosta, joka vielä vahvistui lasten kautta.

Tyytymättömyyttä aiheuttaa suomalainen standardielintaso ja siihen itsensä vertaaminen. Itselleni tämä siirtyy erityisesti lasten kautta, jotka vertaavat itseään, perheemme tekemisiä ja elämää kavereidensa hyvintoimeentulevien perheisiin ja heidän elämäänsä. K12

Toimijuus köyhässä arjessa kuvautui konkreettisina tekoina, joiden avulla selviydyttiin päivästä toiseen. Arjen konkreettisten toimintojen kuvauksissa haluamisen ja osaamisen modaliteetit korostuvat. Haluaminen näkyi toiveena ja motivaationa löytää arkeen toimivat selviytymisstrategiat, joiden avulla arjesta selvitään vähäisillä taloudellisilla resursseilla. Selviytymisstrategioihin liittyi osaamisen modaliteetti, jonka kautta omat taidot ja kyvyt kytkeytyivät toimijuuteen. Osaaminen näyttäytyi säästäväisyytenä ja itse tekemisenä. Tavoitteena oli arjesta selviytyminen ja arjen hallinta. Oman osaamisen kautta kirjoittajat kokivat ylpeyttä, saivat onnistumisen kokemuksia ja tunsivat oman toimintansa merkitykselliseksi. Säästäväisyyden avulla turvattiin ruoka perheelle kuukauden jokaisena päivänä.

En edes muista milloin olisin ostanut jotain normaalihintaista. Olen hionut taitoni tässä sellaiselle tasolle, että saan pidettyä hankintamenot pieninä jo rutiinilla. Koen eräänlaista sopeutumisen ylpeyttä tässä suhteessa itsestäni. K65

Osa kirjoittajista taas koki säästäväisyyden negatiivisena, koska se merkitsi heille enemmän ruokatarvikkeista ja ruuan laadusta tinkimistä. Kirjoittajat kuvasivat, että mahdollisuudet ja vaihtoehdot tarjottavan ruuan suhteen määrittäytyivät taloudellisten resurssien kautta. Toimijuutta rajoittivat rajalliset toimintamahdollisuudet ja voiminen näyttäytyi negatiivisena, ei-voimisena. Varsinkin vanhemmuus saattoi tuoda säästäväisyyteen negatiivisen sävyn kohtaan, koska vanhempana ei ollut esimerkiksi mahdollisuutta tarjota lapselle terveellistä ruokaa. Taloudellinen tilanne ja rahattomuus estivät elämästä omanlaista elämää, jonka vuoksi omaa toimintaa arjessa ei koettu merkityksellisenä ja arki näyttäytyi negatiivisena, jolloin toimijuus passivoitui. Toimijuuden kokemukseen vaikutti taloudellisen tilanteen rinnalla myös oma asenne, miten arkeen suhtauduttiin ja minkälaisia merkityksiä oma toiminta itselle tuotti.

Olen selviytynyt, ainakin tähän asti, sillä että minulla on tietynlainen asenne luontojaan sekä lisää opittuna. Kyllä minua pelottaa, että jonakin päivänä se valo minusta sammuu, olen huomannut sen jo himmenneen yhä useammin ja yhä enemmän. K57

Säästäväisyyteen liittyi itse tekeminen, joka korostui ruuanlaitossa. Einesruokia ei ostettu, vaan ruuat tehtiin itse alusta alkaen. Itse tekeminen muissakin asioissa nähtiin säästönä. Itse tekemiseen yhdistyi tuntemisen modaliteetti joko positiivisina tai negatiivisina. Itse tekeminen ja siinä onnistuminen merkityksellistyi ylpeytenä saaduista säästöistä, mutta myös omasta osaamisesta ja arjen taidoista. Kun itse tekeminen tuotti ylpeyttä ja onnistumisen kokemuksia, se vahvisti toimijuutta. Toimijuuden

vahvistuminen taas auttoi jaksamaan kuormittavassakin arjessa paremmin. Jos itse tekeminen taas koettiin pakkona eikä mahdollisuutta valmiiden tuotteiden ostamiseen ollut, oma toimijuus koettiin rajoitteisena ja itse tekeminen saattoi saada negatiivisia merkityksiä.

Itsetekeminen alkoi tuntua myös raskaalta, koska se muistutti jälleen köyhyydestä. K28

Itse tekemiseen kietoutuu haluamisen, osaamisen ja kykenemisen modaliteetit. Modaliteettien kietoutumista kuvaa se, että jos yksi niistä puuttuu, myös toimijuus kokonaisuutena muuttuu. Yksi kirjoittajista kuvasi, että oli opetellut leikkaamaan perheen hiukset itse, koska hiustenleikkauksen hinta oli korkea. Hiusten leikkaaminen vaatii motivaatiota (haluaminen), osaamista (osaaminen), ja voimavaroja (kykeneminen). Jos yksilölliset voimavarat, kuten jaksaminen oli vähäistä, ei hiusten leikkaus välttämättä onnistunut pelkästään motivaation ja osaamisen avulla. Vanhempi halusi ja osasi leikata hiukset, mutta juuri sillä hetkellä ei siihen kyennyt. Toimijuuteen liittyy myös ajallisuus ja tilannekohtaisuus, joka esimerkiksi tulee hyvin esille.

Kirjoittajat kuvasivat, että kodin hankintoja ei tehty hetken mielijohteesta, vaan hankinnat vaativat pohdintaa ja suunnitelmallisuutta. Lapselle haluttiin taata samat perushyödykkeet, kuin muillakin lapsilla, kuten puhelin. Vanhemmat olivat valmiita tinkimään omista hankinnoistaan, jotta lapsi ei kärsinyt puutteesta. Kirjoituksissa kuvattiin, että rikkiäiset tavarat pyrittiin ensisijaisesti korjaamaan. Tavaroiden lainaamista, kierrätystä ja vaihtotaloutta hyödynnettiin. Vanhemmat kokivat tämän päivän kestävän kehityksen ja ekologisuuden trendin helpottavan myös omaa arkeaan, koska omaa säästäväisyyttä, kierrätystä ja vaihtotaloutta pystyttiin perustelemaan lapsille perheen kestävän kehityksen arvoilla.

Säästäväisyys ja suunnitelmallisuus kodin hankintojen osalta vaativat toimijuudelta aktiivisuutta, eikä voi puhua pelkästään arjen toimijuudesta tai pienestä toimijuudesta. Mahdollisuutta uusien tavaroiden hankkimiseen ei ollut, vaikka sellainen toiveissa olisi ollut, joten Giddensin kuvaamaa valinnanmahdollisuuksien ja toisin toimimisen mahdollisuuksia ei ollut. Toimijuus oli rajallista. Tarvittavan hankinnan eteen tehtiin kuitenkin laaja-alaista selvitystyötä, selvitettiin hintoja ja etsittiin, mistä tavaran saisi edullisimmin. Toimijuudessa oli nähtävissä päämääriä ja tavoitteita ja niiden saavuttamiseksi tehtiin suunnitelmia, käytettiin omaa osaamista ja harkintaa.

Toimijuus näyttäytyi arjessa myös erilaisten mahdollisuuksien hyödyntämisenä, jotka auttoivat arjessa selviämistä. Haluamisen ja voimisen modaliteetit korostuivat. Suomessa on olemassa useita

yhdistyksiä ja järjestöjä julkisen sosiaalihuollon lisäksi, joiden kautta on mahdollista saada avustuksia haastavassa taloudellisessa tilanteessa. Avustukset voivat olla rahallisia, ruokatarvikkeita, vaatteita tai loma- tai harrastustukia. Vanhemmat halusivat tarjota lapsilleen harrastusmahdollisuuksia, perheen yhteisiä lomia tai vaatteita ja avustusjärjestöt mahdollistivat tämän. Kirjoittajat kokivat kiitollisuutta kyseisistä tukimuodoista, vaikkakin mahdollisten avustusten selvittämistyö nähtiin voimia vievänä.

Ihmeellisten sattumusten ja kohtaamisten kautta, perheemme pääsi erään avustusjärjestön listoille. Perhettämme alkoivat täysin ventovieraat auttaa. Lahjakortteja kauppoihin alkoi tipahdella postiluukusta, pienempiä ja välillä isompiakin summia. Välillä postissa odotti paketti, jossa oli vaatetta ja ruokatarvikkeita. Avustusjärjestö oli kerännyt lahjoituksina perheellemme kerran kokonaisen autollisen tavaraa. Emme uskoneet tätä ihmettä ensin todeksi! Auto tyhjennettiin porukalla ja siellä oli kaikkea mahdollista liinavaatteista ja pesuaineista lähtien, lähes kaikkea mitä perheemme kipeästi tarvitsi. Ruokatarvikkeita, pakasteita, säilykkeitä ym. ym. vaatteita, kenkiä ja jopa polkupyörä! K3

Kauaskantoisia suunnitelmia ei uskallettu tehdä. Tulkitsen tämän tarkoittavan sitä, että epävarmuus arjessa selviämisestä ja arjen mahdollisuuksista oli suurta, jolloin oli turvallisempaa keskittyä arkeen tässä hetkessä. Keskittyminen arjen rutiineihin vahvisti myös arjen hallinnan tunnetta. Hallinnan tunne omasta elämästä ja kontrolli omasta arjesta on tärkeää toimijuuden kannalta, jota korostavat myös Lister.... Omaa elämää ja arkea on helpompi hallita yksi päivä kerrallaan. Myös toiveet, joita omaan arkeen liittyen esitettiin, koskivat arjesta selviytymistä ja pitivät sisällään hyvin konkreettisia asioita.

...suurin toiveemme on saada ruokaa kuukauden jokaisena päivänä maksaa vuokra, sähköt, kaikki laskumme ja ostaa vaatteita, joita tarvitsemme. Ostaa kunnon kengät ja lämmin takki! Lähteä lasten kanssa elokuviin! Nauttia elämän ainutlaatuisista hetkistä miettimättä kaiken aikaa mitä se maksaa! K22

Arki kuvautui vahvasti tässä hetkessä elämisenä ja toimijuutta toteutettiin arkisina toimina omaan selviytymiseen ja pärjäämiseen liittyen. Aikaperspektiivi kapeutui ja arkea elettiin kirjoittajasta riippuen yksi päivä kerrallaan, yksi viikko kerrallaan tai palkan ja tuen tulosta seuraavaan palkkaan tai tukeen. Voimisen modaliteetti näyttäytyi negatiivisena ja täytymisen modaliteetti oli vahva. Tämä tarkoitti, että mahdollisuudet olivat rajallisia ja arkeen liittyi paljon rajoitteita.

5.2. Sosiaalisen tilan rajoittuneisuus

Toimijuutta kavensi sosiaalisen tilan rajoittuneisuus niin sosiaalisissa suhteissa kuin myös palvelujärjestelmässä. Toimijuudessa korostuivat täytymisen ja tuntemisen modaliteetit, voimisen modaliteetti näyttäytyi negatiivisena, ei-voimisen kokemuksena. Sosiaalisen tilan rajoittuneisuus johtui rahan puutteesta, mutta sitä rajoittivat myös vallalla olevat asenteet köyhyyttä ja köyhiä ihmisiä kohtaan. Kirjoittajien kokemukset eivät olleet irrallisia, eivätkä ne syntyneet tyhjästä, vaan kokemusten kontekstina on suomalainen yhteiskunta. Kirjoittajat kuvasivat yhteiskunnassa vallitsevia näkemyksiä köyhyydestä ja stereotyyppioita köyhistä ihmisistä sekä heidän oikeuksistaan. Kirjoittajat kuvasivat sitä, kuinka köyhyys on häpeä yhteiskunnassa, eikä köyhällä ihmisellä ole ihmisarvoa. Häpeän ja arvottomuuden tunteet heijastuivat yleisistä kuvauksista myös omaan toimijuuteen, joka kuvastui toivottomuuden kokemuksena.

Kirjoittajat kuvasivat, kuinka kulliseja köyhyyden aiheuttamasta rajoittuneisuudesta huolimatta pidettiin yllä. Oma toiminta kuvautui täytymisen modaliteetin kautta: oli oltava ja eletävä, kuten kaikki muutkin ympärillä. Tulkitsen tämän niin, että aktiivinen, rationaalinen toimija ja itsenäinen pärjääminen ovat yhteiskunnallisesti arvostettuja ja tavoiteltavia asioita, joiden kautta arvotetaan myös itseä ihmisenä tai vanhempana. Köyhyyden kautta ihmisyyys ja vanhemmuus saivat negatiivisia sävyjä.

Köyhyyteen liittyi vahvoja negatiivisia tunteita, kuten häpeää. Tuntemisen modaliteetti tuli esille köyhyyden herättäminä tunteina. Köyhyyteen liittyi paljon stereotyyppioita, joita ei haluttu liitettävän itseen, perheeseen ja kaikista vähiten lapseen. Stereotyyppinen kuvaus köyhästä lapsesta rikkinaisissa, resuisissa vaatteissa on varmasti meille kaikille tuttu. Kirjoittajat kokivatkin tärkeänä, että köyhyys ei näkynyt ulospäin. Tämän voi tulkita stereotyyppien kautta niin, että kirjoittajat eivät halunneet sääliä köyhyyteen liittyen ulkopuolisilta tai tulkinta voisi myös olla, että vanhemman toimijuus näyttäytyi haluna suojella lasta köyhyyden stereotyyppioita, häpeältä ja stigmalta, joka saattaisi johtaa kiusaamiseen kaveripiirissä.

Päällepäin olemme pukeutuneet siisteihin, ehjiin ja puhtaisiin vaatteisiin aina, tämä on minulle erittäin tärkeä asia. Päällepäin meistä ei siis välttämättä näe, että olemme köyhiä. Köyhyys ei aina näy päällepäin yksinomaan ulkoisesta olemuksesta. Ohikulkija ei tiedä, että olen ostanut lasten eurolla alesta tai että omissa kengissäni on nyrkin kokoinen reikä pohjassa. K45

Sosiaalisissa suhteissa sekä vanhemmuudessa toimijuus näkyi suojelunhaluna. Modaliteeteista haluaminen ja täytyminen ohjasivat toimijuutta. Päämääränä oli suojella lapsia köyhyydeltä. Vanhempana koettiin tärkeänä, että lapset eivät ymmärtäneet, kuinka köyhässä perheessä he elivät.

Joskus mietin ymmärtävätkö lapset missä vaiheessa, että silloin kun meillä on lettukestit tai riispuuropäivä niin silloin on rahat loppu. Olen äitinä yrittänyt lapsiani tavallaan suojella etteivät he jääkaapin tyhjenemisestä hoksaisi kuinka vähän rahaa äidillä nyt on. K45

Kirjoituksissa kuvattiin, että köyhyyden puheeksi ottamisen ajateltiin aiheuttavan syyllisyyttä ja pahaa mieltä lähiverkostossa, joten köyhyys pidettiin omana tietona. Omia arjen haasteita ei haluttu kaataa ystävien niskaan, ystäviä suojeltiin eikä haluttu aiheuttaa heille huolta. Vertaistuki olisi koettu omaa toimijuutta vahvistavana asiana arjessa, mutta vertaisuutta köyhyyden haasteisiin liittyen oli mahdotonta löytää ystävä- tai tuttavapiiristä, koska asiasta ei voinut puhua.

Vaikeinta köyhydessä on se, ettei se ole sosiaalisesti hyväksyttävää. Minua ei häiritse toisten ulkomaanmatkat, mutta se häiritsee, etten voi jakaa elämäni vapaasti naapureideni tai ystäväperheiden kanssa. K11

Osallistumista ja osallisuutta rajattiin myös itse. Sosiaalisen tilan rajaaminen näyttäytyy toimijuutena tietoisena vetäytymisenä sosiaalisista kontakteista ja vuorovaikutuksen välttelemisenä. Tulkitsen, että jatkuva varautuneisuus keskusteluissa ja puheenaiheiden valikointi sosiaalisissa suhteissa koettiin raskaana ja voimavaroja vievänä, jolloin yhteydenpidon rajoittaminen ja sosiaalisen tilan rajaaminen oli itselle helpompaa. Vetäytyminen ja vältteleminen nähdään pienenä toimijuutena, jota on kuvannut myös Honkasalo (2013, 32). Tulkitsen pienen toimijuuden toimivan myös suojatekijänä, jonka avulla haastavassa tilanteessa löydetään keinot selvitä ja rajata omaa kuormitusta. Ei altisteta itseä liikaa voimavaroja vieviin tilanteisiin. Kirjoituksissa sosiaalisen tilan rajaamista perusteltiin jaksamattomuudella ja haluamattomuudella.

En jaksanut päivittää sosiaalisia tietojani mihinkään facebookiin enkä soittaa kuulumisiakaan. Enkä halunnut myöskään ketään kylään, koska en olisi pystynyt sanomaan, etten pysty tarjoamaan mitään. Enkä halunnut käydä synttäreilläkään, en edes kummilasten, koska enhän voinut ostaa mitään omalle tyttäreillekään. K28

Taloudellinen tilanne on osallistumista ja osallisuutta rajoittava tekijä, ja toimijuus kaventui köyhyyden vuosi. Kirjoittajilla ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen tai osallistumiseen kuin tilanteessa, jossa rahaa olisi enemmän käytettävissä. Toimijuutta rajoitti mahdollisuuksien puute, jolloin voimisen modaliteetti näyttäytyi negatiivisena. Kirjoittajat kuvasivat, että eivät voineet osallistua ystävien tai sukulaisten tärkeisiin elämäntapahtumiin esimerkiksi häihin tai eivät voineet mennä ystävien kanssa kahvilaan tai ravintolaan. Käytettävissä olevan rahan vähyys rajoitti tekemisiä, jolloin omaa köyhyyttä ja sen tuomaa toimijuuden rajoittuneisuutta selitettiin perheen arvoilla, keksittiin syitä ja jopa valehdeltiin. Köyhyyden piilossa pitäminen koettiin raskaana ja voimia vievänä.

Jatkuvat keksityt selitykset eri tilanteisiin ja eri ihmisille miksi emme tee sitä tai tätä, miksi emme käy missään, miksemme varaa talvilomalle etelän reissua? Eihän meillä ollut varaa edes Tallinnaan risteilylle. Voi hyvä helvetti mitä kaikkea onkaan joutunut naama pokkana valehtelemaan ja keksimään mitä ihmeellisimpiä syitä. K3

Kun köyhyyden tuomat negatiiviset asiat kohdistuivat lapsiin, vanhemmat kokivat köyhyyden ja sen tuoman eriarvoisuuden vieläkin vahvemmin. Syyllisyys perheen köyhyydestä ja sen vaikutuksista lapsiin oli henkisesti kuormittavaa.

Vieläkin muistan sen katkeran sukulaisjouluun, kun lapset olivat pieniä ja usko joulupukkiin oli vielä rikkomaton. Kuinka pienet kyynelsilmät tulivat illan päätteeksi kysymään, olivatko he olleet tuhmia. Suvun muut lapset saivat niin monta lahjaa enemmän! K54

Sosiaalisen tilan rajoittuneisuus herätti vahvoja tunteita, jotka heikensivät toimijuuden tunnetta. Kirjoituksissa kuvattiin ulkopuolisuutta sosiaalisessa verkostossa köyhyydestä johtuvan osallistumisen ja osallisuuden rajoittuneisuuden vuoksi, mutta myös toiseuden kautta. Toiseus viittaa vahvasti marginalisaation tai syrjäytymiseen ja tulkitsenkin niin, että kirjoittajat asettavat itsensä marginaaliin köyhyydestä johtuen. Toiseutta kuvattiin pronomineilla me ja he tai minä ja muut. Kirjoittajat kokivat, että he eivät kuuluneet joukkoon.

Ilmastonmuutos on aiheuttanut keski-ikäisessä kaveripiirissäni paljon keskustelua ja usein puhutaan ”meistä, jotka olemme tottuneet tiettyyn helppoon, mukavaan elintasoon”. En tiedä kenestä meistä kaverit ja tuttavat puhuvat, en kuulu heihin, minun luopumiseni on todennäköisesti pienempää, koska en sitä jotain tiettyä elintasoa ikinä saavuttanutkaan. K12

Palvelujärjestelmän ja avun saamisen kokemuksissa toimijuuteen kietoutuivat modaliteetit tuntee ja täytyä. Kirjoittajat kuvasivat, että tukien varassa elävä ihminen nähtiin eriarvoisena kuin omillaan pärjäävä ja avun hakemiseen yhdistettiin häpeä. Apua saadakseen omaa elämää ja ahdinkoa täytyi kuvata useille työntekijöille ja toimittaa suuri määrä tarvittavia liitteitä ja selontekoja hakemuksiin. Tämä kuvaa nykyistä palvelujärjestelmää, jossa ohjaututaan järjestelmän rattaissa työntekijältä seuraavalle ja aina aloitetaan oma tarina alusta. Jo pelkästään palvelujärjestelmään pääseminen vaatii aktiivista ja vahvaa toimijuutta, voimavaroja ja osaamista. Kirjoittajat kuvasivat myös nöyryyttäviä kokemuksia palvelujärjestelmässä. Tulkitsen niin, että jo pelkästään tukien varassa eläminen vie pois merkityksellisyyden ja pärjäämisen tunnetta. Tukien varassa eläminen tarkoitti riippuvuussuhdetta yhteiskunnalliseen palvelujärjestelmään, joka vaikuttaa negatiivisesti toimijuuteen (ks. Viitasalo 2023, 374) Tulkitsen avun hakemisen myös merkitsevän oman toimijuuden alisteista asemaa palvelujärjestelmässä sekä työntekijöiden valta-aseman rinnalla. Avun hakemiseen ja saamiseen liittyi paljon täytymisiä. Omaan tuen tarvetta täytyi perustella tarkkaan ja kipeitä kokemuksia täytyi avata vieraille ihmisille. Tästä huolimatta tukipäätös voi olla kielteinen. Oma tilanne pakotti toimimaan näin yhä uudelleen ja uudelleen toimitettiin. Oma toimijuus kapeni täytymisten ja negatiivisten tunteiden vuoksi.

Pahimpina hetkinä koko perheemme pyydettiin sossuun tapaamiseen, jossa kartoitettiin perheen taloudellinen tilanne. Mielelön homma oli hankkia kaikki tarvittavat liitteet, tositteet, kuitit ja muut selvitykset, joiden perusteella perhettämme piti auttaa. Itkevät nälkäiset lapset mukana tapaamisessa ja lopputuloksena oli perheemme totaalinen nöyryytys ja loppulaskelmana tuleva tuki, tasan 0€. Ripitystä velkaantumisesta ja vastuuttomasta luottokorttien käytöstä... K3

Toimijuus kaventui sosiaalisessa verkostossa köyhyyden ja köyhyyden tuomien rajoitteiden vuoksi. Jyrkämä (2008, 196) toteaa, että toimijuus rakentuu ja sitä rakennetaan suhteissa toisiin ihmisiin. Arjessa tapahtuvissa vuorovaikutustilanteissa yksilöt määrittävät omaa sekä toisen toimijuutta osaamisen ja kykenemisen näkökulmasta (mt.). Toisen kunnioitus, arvostaminen, toiselta saatu kunnioitus ja arvostus rakentavat käsitystä omasta ja toisen toimijuudesta. Kuinka paljon toimijuus kaventuu, on paljon kiinni jokaisen ihmisen yksilöllisistä kyvyistä käsitellä omaa arkea tai elämää kohdanneista haastavista elämän tilanteista, epäonnistumisista tai vaikeista tunteista. Myös resilienssi, oma kyky käsitellä vaikeita asioita tai selviytyä elämään liittyvistä hankalista ajoista tai koetuista haasteista, vaikuttaa toimijuuteen joko positiivisesti tai negatiivisesti (ks. Lister 2004).

5.3. Velvollisuudet ja pakot

Toimijuus kuvautui velvollisuuksina ja pakkoina, jotka määrittivät omaa toimijuutta. Toimijuus oli rajattua, joka näyttäytyi täytymisten ja kykenemisten kautta. Yhteiskunnan normit, arvot ja ihanteet aktiivisesta toimijasta, kansalaisesta ja vanhemmasta kuvautuvat kirjoituksissa täytymisen modaliteettina. Toimijuus näyttäytyi yhteiskunnallisten velvollisuuksien, normien ja arvojen toteuttamisena, jolloin selviytyminen ja pärjääminen olivat merkityksellisiä. Vanhemmuus ja lapset lisäsivät entisestään selviytymisen pakkoa. Tulkitsen tämän kuvaavan yhteiskunnassa vallitsevaa käsitystä vanhemmuudesta ja vanhemmuuden roolista perheen elättäjänä, jota myös köyhän perheen vanhemmalta odotetaan. Kirjoituksissa velvollisuuksia kuvattiin arjen välttämättömistä maksuista selviämisenä sekä arjen välttämättöminä hankintoina. Välttämättömät maksut koostuivat elämää ja arkea ylläpitävien välttämättömien perustarpeiden hankinnoista, kuten ruoka, asunnon vuokra, vesi, sähkö ja pakolliset vakuutusmaksut. Kirjoittajat kuvasivat vanhemmuuden korostavan entisestään velvollisuuksia ja niistä selviytymistä. Vanhemman velvollisuuksiin kuului vastata siitä, että lapsella oli yhteiskunnassa välttämättömiksi määritellyt perustarpeet. Selviytymättömyys koettiin suurena epäonnistumisena. Tulkitsen, että taloudellinen ahdinko ja siitä johtuva köyhyys tarkoitti kirjoittajille epäonnistumista myös vanhempana, joka aiheutti syyllisyyttä. Vanhempana ei kyennyt selviytymään asetetuista velvollisuuksista, eikä takaamaan lapsille taloudellista turvaa.

Äitinä tunnen epäonnistuneeni rahatilanteen takia, on inhottavaa sanoa lapsille, että ei et saa sitä ..ei et saa tota. He eivät ymmärrä kun omat ystävätkin saavat kaikenlaista. Ja meillä on vaan aina niitä ns.halpis-juttuja. K67

Kun rahaa piti saada arjen välttämättömyyksiin, toimijuus näyttäytyi vaikeina valintoina. Kirjoittajat kuvasivat, että heidän oli pakko myydä tai pantata perheen tavaroita, jopa tärkeitä ja rakkaita. Haastavammiksi kirjoittajat kuvasivat tilanteet, joissa he joutuivat myymään lapsille tärkeitä tavaroita. Valinnoissa vanhemman velvollisuudet korostuivat ja valintoja tehtiin aina lapsen etu ja tarpeet edellä. Vanhemmuus liittyy toimijuuteen lapsen hyvinvoinnin ulottuvuuden, joka kuvaa modaliteettien haluta, voida, täytyä, kyetä ja tuntea yhteen kietoutumista. Vanhempi ei voi toimia haluamallaan tavalla lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi, koska taloudellinen tilanne ei sitä mahdollista. Myös vanhemman oma jaksaminen tai terveys saattoi rajoittaa toimintaa. Vanhemman oli huolehdittava velvollisuuksistaan käytettävissä olevien resurssien mukaan, joka nostatti monenlaisia tunteita.

Tuntuu tosi pahalta kun sä näät ja tiedät mitä lapsesi tarttee, mutta sä et vaan pysty sitä antaan. Siihen päälle vielä kun muut hokee, että pitäs ja pitäs, niin sitä kieriskelee meleko syyllisyydessä ja häpeässä. K57

Toimijuuteen liittyi vahvasti tuntemisen modaliteetti. Selviytyminen ei saanut aikaan yhtä vahvoja tunteita kuin selviytymättömyys. Taloudellinen ahdinko koettiin epäonnistumisena ja häpeänä. Nämä kategorisoinnit vahvistivat koettua eriarvoisuutta ja aiheuttivat myös toiseuden ja ulkopuolisuuden tunteita. Kirjoittajat kuvasivat, kuinka lapset kokivat ulkopuolisuutta ja häpeää perheen köyhyydestä, joka entisestään vahvisti vanhemman syyllisyyttä. Kokemus epäonnistumisesta vanhempana, vaikutti negatiivisesti myös omaan toimijuuteen.

Entinen elämä muistuu joskus mieleen, jonkinlaisena kaukaisena unena. Se oli silloin, kun kaupasta ostettiin hedelmiä ja vihanneksia, kalaakin. Käytiin elokuvissa ja pizzalla lapsen kanssa. Ostettiin vaatteita, kun niitä tarvittiin. Harrastettiin. Tavallista elämää. Sen arvoa ei ymmärrä, ennen kuin sen menettää. Ikinä ei voisi kuvitellakaan, että sen voisi menettää. Häpeä ja syyllisyys, nuo kaksi kaveria, miten ne ruoskivatkaan ihmistä. Kaikki turha ylpeys on kauan sitten haihtunut, kaikki anominen, kituuttaminen, odottaminen on nyt normaalia elämää. K70

Kirjoittajat eivät nähneet yhteiskunnallista palvelu- tai tukijärjestelmää apuna arjesta selviämisessä. Palvelujärjestelmään ja tukien hakemiseen liittyi paljon negatiivisia kokemuksia ja tunteita, ja ne näyttäytyivät ennemmin toimijuutta rajoittavana. Lasten arjen turvaaminen oli asia, jonka vuoksi yhteiskunnan tukijärjestelmän puoleen käännyttiin. Avun hakeminen palvelujärjestelmästä nähtiin häpeällisenä ja siihen turvauduttiin viimeisessä hädässä.

Meillä on sosiaalitoimi ja Kela, vaikka ne eivät, ikävä kyllä, auta kaikkia tarvitsevia, vaan tuijottavat epäinhimillisiä pykäliään. Apua ei välttämättä saa, vaikka tarvitset lääkettä, jos ”tilanne on toistuva”. He eivät auta, vaikka kaapissasi ei ole mitään ruoka perheellesi. K22

Kirjoittajat kuvasivat, että velvollisuudet ja vaihtoehtottomuus näkyvät myös työn etsimisessä ja vastaanottamisessa. Työtä tekevän ja omillaan toimeentulevan kansalaisen ihanne elää vahvana yhteiskunnassa ja tätä edistetään työttömiin kohdistettavilla aktivointitoimenpiteillä. Työttömän velvollisuutena on etsiä itselleen työtä. On pakko olla aktiivinen ja tarjotusta työstä ei saa kieltäytyä. Työttömyys aiheutti kirjoittajissa syyllisyyttä omasta elämäntilanteesta, vaikka yrittäisikin hakea

saatavilla olevia työpaikkoja. Työttömyys vaikutti myös itsetuntoon ja usko omaan osaamiseen on koetuksella.

TE-toimistosta ollaan yhteydessä, nyt pitäisi olla aktiivinen. Ilmoittaudun työelämävalmennus kursseille, vaikka epäilen sen hyödyllisyyttä, jonkin verran kun kokemusta sieltä työelämästä kuitenkin on jo kertynyt. K70

Ristiriitaisia tunteita aiheuttivat lyhyet työpätkät. Työ nähtiin tärkeänä oman toimijuuden kannalta. Työ toi arkeen mielekkyyttä, laajentaa sosiaalista verkostoa, luo yhteenkuuluvuuden ja merkityksellisyyden tunteita, jotka ovat tärkeitä tekijöitä toimijuudessa. Kuitenkin kirjoituksista voi ymmärtää, että olisi helpompaa olla tekemättä työtä tai ottamatta tarjottua työtä vastaan. Työttömänä ollessa lyhyiden sijaisuuksien nähtiin vaikuttavan negatiivisesti tukiin ja vaativan suuren määrän erilaisia selvityksiä. Vaihtoehtoa ei kuitenkaan ollut. Pelko karenssista ja korvausten pienenemisestä tai menettämisestä pakottivat vastaanottamaan lyhyitäkin työpätkiä. Työn tekeminen pakotetusti vaikutti työn mielekkyyteen, eikä se myöskään näyttäytynyt toimijuutta vahvistavana, vaan ennemmin rajoittavana ja negatiivisia tunteita herättävänä.

Joka ikinen kerta yritykseni ansaita vähänkin ylimääräistä kaatuu siihen, että minulla on edessäni pitkä byrokratiahelvetti ja lopulta pelkkä luu kädessä. K19

Yhteiskunnallisen palvelujärjestelmän vaihtoehtona näyttäytyivät osamaksut ja lainat. Kirjoituksissa kuvattiin, kuinka perheissä oli jouduttu turvautumaan osamaksuihin ja lainoihin, koska arjen välttämättömiä hankintoja ei pystynyt tekemään omien tulojen turvin. Lainansaanti kuvautui helpompana kuin yhteiskunnan tukien saaminen. Toimijuuden kannalta laina näyttäytyi pienempänä pahana, eikä siihen liittynyt samanlaista häpeää kuin toimeentulotukeen. Lainaa pystyi hakemaan ylpeydellä.

Ongelmat alkoivat kasaantua tuolloin, kun olin työttömänä. Olin typerä ja ostin osamaksulla lapselleni vaatteita ja kodintarvikkeita, koska tuloni eivät riittäneen maksamaan kerralla kokosummia. Olihan se kätevää, kun sai vaatteet uusina ja kuukaudessa maksettavaa vain parikymppiä. Mutta laskuja alkoi kertyä sinne sun tänne ja opintolainakin oli vielä kokonaisuudessaan maksamatta. K16

Osamaksuja ja lainoja oli pyritty hoitamaan uusilla lainoilla, jolloin käytettävissä oleva raha pieneni entisestään. Lainat toivat hetken helpotuksen, mutta jos niiden takaisin maksuista ei selvinnyt, seuraukset koettiin köyhyyttäkkin häpeällisempänä. Luottotietojen menetys ja ulosotto alensivat ihmisarvoa, jota seuraava katkelma kuvaa.

Jatkuva nöyristely ja kohtelu alemman luokan kansalaisena vie viimeisetkin voimat. On järkyttävää huomata kuinka kohtelu ja asenne ihmistä kohtaan muuttuu, kun tietoon tulee luottotiedoissa olevat merkinnät ja ihminen on siten luottokelvoton. Halveksiva katse viiltää suoraan sisimpään, syyllistäminen ja leimaaminen todella huonoksi ja epäkelvoksi ihmiseksi oikein huokui monessa tapauksessa. Luottokelvottomana ihmistä pidetään kaikin puolin välinpitämättömänä, tyhmänä, luuserina, yhteiskunnan loisena, jolle pitäisi ilmaiseksi antaa kaikkea ja auttaa vielä rahallisesti, vaikka itse on ryssinyt elämänsä tuohon pisteeseen. K3

Kirjoittajat kuvasivat toimijuuttaan erilaisten täytymisten kautta. Toimijuus kuvautui valintoina, jotka sotivat omaa sekä yhteiskunnallista moraalikäsitystä vastaan. Toimijuus näyttäytyi rajoittuneena ja kyseenalaisena, eikä valinnan mahdollisuuksia juurikaan ollut. Kirjoittajat kuvasivat, että ovat joutuneet valitsemaan välttämättömien asioiden väliltä, kuten vuokran maksaminen, päivittäisen ruuan ostaminen tai omien lääkkeiden hankkiminen. Valintoja ohjasi usein epätoivo. Vaihtoehdottomuus ja valinnan mahdollisuuksien puute ajoi kyseenalaiselle ja harmaalle alueelle ja mahdollisuuksia etsittiin hyväksytyjen mahdollisuuksien ulkopuolelta. Lister (2004) näkee kyseisen toiminnan osaksi valtarakenteiden vastustamista, mutta puhuu tuhoavasta toimijuudesta, joka ei ole hyväksyttävää. Kirjoittajat kuvaavat, että omista valinnoista ja toiminnasta ei voinut olla ylpeä, vaan niitä hävettiin ja niistä kannettiin syyllisyyttä. Tuhoavaksi toimijuudeksi ymmärrän seuraavan tekstikatkelman.

...sen vuoksi päätti varastaa kun rahaa ei paperiin vaan ollu, oli aika suuri kynnys. Piti etsiä sopiva julkinen tila ja hiljaa rullailta tyhjähylsyn päälle ja kotiin. Siitä syyllisyydestä mitä tuli tehtyä, en oikeen vieläkään ole päässyt irti. K57

Pahimmillaan toimijuus kuvautui näköalattomuutena. Valoisaa tulevaisuutta oli vaikea nähdä, eikä tulevaisuutta uskallettu juurikaan edes miettiä. Aikaprospektiivi lyheni. Jos uskallettiin katsoa eteenpäin, odotukset tulevaisuudelta olivat kauhun ja pelon sekaisia, joita vanhemmuus entisestään vahvisti. Epävarmuus ja pelko tulevaisuudesta heijastuivat toimijuuteen. Näköalattomuus ja siihen

liittyvä pelko ja kärsimys hävittivät rutiinien antaman hallinnan tunteen sekä arjen merkityksellisyyden, joka laski toimijuuden tuntoa.

En uskalla ajatella elämää juuri seuraavaa päivää pidemmälle. Joskus synkkien päivien iltoina pelkotilat hiipivät mieleen. "Mitä jos" on uskollinen ystäväni noina iltoina. Mitä jos pesukone hajoaa? Tai oma tai lapsen puhelin? K19

Tulevaisuus oli täynnä pelkoa ja epävarmuutta. Jatkuva murehtiminen aiheutti stressiä ja unettomuutta, jotka pahimmillaan aiheuttivat terveydellisiä haasteita. Terveydelliset haasteet lisäsivät pelon tunteita oman terveyden menettämisestä, jopa pelko omasta kuolemasta esiintyi kirjoituksissa. Vanhempana kirjoittajat kantoivat huolta myös lasten selviämisestä oman sairastumisen tai kuoleman varalta.

Tulevaisuus oli täynnä pelkoa ja epävarmuutta. Tuntuu, kuin olisin jonkinlaisessa aikapommissa, jossa kello tikittää koko ajan eteenpäin, aika loppuu kohta mutta minä en voi tietää milloin se loppuu. Vähä sellasta kuoleman pelkoa ennenku on ehtinyt oikeasti elää... K57

Toimijuus kuvautui turtumisena ja tyytymisenä omaan tilanteeseen, muutoshalukkuutta, kykyä tai voimavaroja muutokseen ei enää ollut. Vanhempana lapset laitettiin tässäkin kohdassa etusijalle, yksi kirjoittajista oli harkinnut jopa lapsista luopumista. Toimijuutta voisi kuvata uhriutumisen käsitteellä. Tulkitsen toimijuuden olevan hyvin minimaalista, jossa kykenemisen modaaliteetti esiintyi kykenemättömyytenä. Kykenemättömyys näyttäytyi voimattomuutena ja periksi antamisena, joka tarkoitti oman toimijuuden menettämistä.

5.4. Autonomian ihanteen tavoittelu

Toimijuus muutospyrkimyksenä ja autonomian ihanteen tavoitteluna näyttäytyi aktiivisena pyrkimyksenä muuttaa omaa tilannettaan. Toimijuuden modaaliteeteista haluaminen näyttäytyi tavoitteiden päämäärien ja motivaation kautta. Päämääränä oli saavuttaa autonomian tunne ja päästä ulos köyhydestä. Toimijuutta kuvasi halu ja motivaatio muutokseen ja kokemus toimijuudesta näyttäytyi positiivisena. Voida -modaaliteetti merkitsi ratkaisujen ja mahdollisuuksien etsimistä. Kirjoituksissa toimijuus näyttäytyi yrityksinä löytää keinoja oman taloudellisen tilanteen, työtilanteen tai terveyden parantamiseksi.

Toimijuutta kuvasi myös tulevaisuuteen suuntautuneisuus haluamisen ja voimisen modaliteetteina. Kirjoittajien tulevaisuuden toiveet olivat valoisia ja täynnä odotusta. Tulevaisuus näyttäytyi mahdollisuutena. Heillä oli suunnitelmia ja haaveita, joita he tavoittelivat ja uskoivat näiden myös toteutuvan. Heillä oli uskoa oman tilanteensa paranemiseen. Kirjoituksista kuvastui periksiantamattomuus, ylpeys ja sisu, jotka auttoivat etsimään mahdollisia ratkaisuja ja kestäämään matkalle osuvia pettymyksiä. Resilienssin merkitys toimijuudelle oli suuri, koska taloudellinen tilanne esti osittain suunnitelmien toteuttamista tai ne oli laitettava odottamaan.

Minua auttaa arjessa elämäni tullut toivo. Toivo siitä, että köyhyys voisikin olla ohimenevä elämänvaihe ja että tilanteeni voisi joskus korjaantua. Toivoa ei ollut ja ellen olisi saanut apua, asuisin jo hiljaisuuden maassa. Lapseni kohtaloa en uskalla edes ajatella. Arjessa minua auttaa jaksamaan myös taistelutahto, liekki sisälläni, joka sanoo että ei ole oikein, kun toisilla on liikaa ja toisilla ei ole mitään. K84

Työllistyminen nähtiin yhtenä keinona päästä irrottautumaan köyhyydestä ja saavuttamaan autonomian omassa elämässään. Osa kirjoittajista näki ainoastaan palkkatyön autonomian ja standardielintason turvaajana. Työ toi elämään mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja ja sen kautta vahvistettiin omaa osaamista. Työ oli merkityksellistä oman toimijuuden kannalta. Työn kautta arkeen tuli mielekkyyttä, sosiaalinen verkosto laajenee ja koettiin yhteenkuuluvuutta. Kokemus työn merkityksestä muutoksen tuojana oli suuri. Tulkitsen työssä käynnin tarkoittavan yhtä arjen rutiinia. Taloudellisen selviytymisen alaluvussa olen käsitellyt arjen rutiinien merkitystä elämän hallinnassa ja sen saavuttamisessa. Näen työn keinona päästä irrottautumaan köyhyydestä, mutta myös yhtenä rutiinina, arjen rutiinien rinnalla, oman elämän hallinnan saavuttamisessa. Osa kirjoittajista kuvasi arjen olevan jatkuvaa työnhaun prosessia, joka kuvasi työn saamisen merkitystä.

Haaveeni siitä, että saisin töitä, on johtanut koviin ponnisteluihin. En ole oikein voinut levätä ennen kuin minulla olisi töitä. K28

Osa kirjoittajista toivoi omaan koulutukseen vastaavaa työtä, mutta työpaikan saamiseksi oltiin valmiita joustamaan omista toiveista oman alan työpaikan, työpaikan sijainnin sekä työaikojen suhteen. Työ koettiin taloudellisen toimeentulon sekä oman toimijuuden kautta tärkeänä. Vanhemmuus joutui toisinaan koetukselle työn ja lapsen edun rinnalla.

Pääsin uusinta koulutustani vastaavan vakituiseen, kokoaikaiseen työhön. Oli mukavat työkaverit ja vaihtuvat tehtävät. Heräsin aamulla viiden aikaan, että ehdin junaan ja töihin sadan kilometrin päähän seitsemäksi. Illalla olin kotona viiden jälkeen. Lapseni oli silloin esikoulussa ja asui viikot vanhemmillani, koska jouduin lähtemään niin aikaisin töihin. Olisihan se järjestelemällä onnistunut viedä lapsi aikaisin hoitoon ja hakea töistä tullessa, mutta päätimme että lapsen kannalta parempi, kun saa nukkua pidempään ja olla hoidossa lyhyemmän ajan. K12

Kouluttautuminen oli työllistymisen ohella toinen asia, joka nähtiin keinona saavuttaa autonomia ja päästä ulos köyhydestä. Kouluttautumisessa on näkyvissä haluamisen modaliteetti, haluna parempaan tulevaisuuteen sekä työllistymisen toiveena. Kirjoituksissa kuvattiin, kuinka omalta alalta ei löydy töitä ja vaihtoehtoina on etsiä työtä muilta aloilta tai kouluttautua uudelle alalle. Osa uudelleen koulutusta miettivistä olivat aiemmin kouluttautunut matalapalkka-alalle, eikä omasta työstä saatu palkka riittänyt perheen minimielintason. Työllistämiskoulutuksia ei koettu muutosta mahdollistavaksi tai itseä hyödyttäväksi. Osaamisen modaliteetin merkitys näkyi ajatuksessa, että omaehtoinen kouluttautuminen uuteen ammattiin nähtiin satsauksena tulevaan. Oman osaamisen kartuttaminen ammatillisen koulutuksen kautta nähtiin tuovan uusia mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Mahdollisuuden ja vaihtoehdot kuvautuvat voimisen modaliteetit kautta. Uutta mahdollista alaa pohdittiin useasta näkökulmasta ja haluttiin varmistua, että se toisi parannusta omaan tilanteeseen.

...olin päättänyt hankkia uuden ammatin, ja laskeskelin, että terveystieteiden opinnot voisivat olla ”varma” sijoitus oman talouden kannalta... K28

Muutospyrkimys alkoi toisinaan hyvin pienistä askelista. Aina työllistyminen tai kouluttautuminen ei siinä hetkessä ollut mahdollista, vaan täytyi aloittaa muutos omasta terveydestä ja sen edistämisestä. Muutospyrkimys terveyden ja oman hyvinvoinnin parantamiseksi näkyi terveydenhuollon palveluiden etsimisellä ja avun hakemisella joskus jopa yksityiseltä puolelta. Kykenemisen modaliteetti näkyi omasta terveydestä huolehtimisena. Kirjoittajat kuvasivat taistelua ja oman edun ajamista tukien, terveydenhuollon palvelujen sekä terapioiden saamiseksi. Varsinkin terapiat nähtiin positiivisina asioina omassa elämässä, joiden avulla elämään oli tullut muutakin sisältöä kuin vain köyhyys ja terapian avulla oli päästy eteenpäin ja pystytty suuntautumaan tulevaisuuteen.

Terveyteni heikentyi muutama vuosi sitten ja olin pari vuotta täysin työkyvytön. Pääsin kuitenkin ammatilliseen kuntoutukseen pitkän ja uuvuttavan taistelun jälkeen. K65

Muutospyrkimys saattoi kohdistua myös omiin lapsiin. Lapsille haluttiin parempi elämä, kuin mitä itsellä oli ja oltiin valmiita uhraamaan omat toiveet lasten hyvän elämän vuoksi. Saman on huomannut myös Lister (2004, 146), joka lisäksi toteaa, että vaikka parempaa tulevaisuutta ei omalla kohdalla nähty mahdolliseksi, parempaa tulevaisuutta tavoiteltiin omille lapsille. Useampi kirjoittaja kuvasi köyhyyden periytymistä sukupolvelta toiselle ja he kantoivat huolta omien lasten tulevaisuudesta. Tämän voi tulkita tarkoittavan sitä, että kirjoittajat ovat kokeneet köyhänä elämisen kuormittavaksi ja haasteelliseksi ja haluavat omille lapsilleen elämän, joka on taloudellisesti helpompaa ja jossa on valinnan mahdollisuuksia. Tulkintana voi myös olla, että vanhempi kantaa pelkoa siitä, että lapset ovat tottuneet elämään, jota he elävät, eivätkä tulevaisuudessa tavoittelekaan muunlaista elämää.

Tahtoisin antaa lapsilleni rahaa, että he voisivat toteuttaa unelmansa. Haluaisin maksaa lapsieni koulutukset, että heistä tulisi omilla jaloillaan seisovia, koulutettuja aikuisia, jotka saavat elämältä sen mikä heille kuuluu. K22

Muutospyrkimys yhteiskunnallisella tasolla asenteisiin ja rakenteisiin vaikuttamisena tulee esille köyhien puolesta puhumisena, kuten osallistumisena kirjoituskilpailuun. Seuraavat tekstikatkelmat osoittavat hyvin pyrkimystä vaikuttaa lukijoiden asenteisiin ja tunteisiin.

Jos ei ole itse kokenut köyhyyttä, on niin helppoa kertoa siitä mielipiteensä. Mutta kun elää sitä elämää, päivästä ja vuodesta toiseen, on sanaton. Miten kuvailla sitä väsymystä, toivottomuutta, paikoilleen juuttumista, masennusta, kaatumista ja jälleen ylös kompuroimista. K70

On vaikeaa saada ketään tällaista köyhyyttä kokematonta ymmärtämään, miltä tuntuu, kun ei ole ollut vuosiin haaveita, koska mihinkään ei ole, eikä tule koskaan olemaan rahaa. Kun köyhyys ei ole vain hetkellinen kokemus rahattomuudesta ennen palkkapäivää, vaan kuukaudesta, vuodesta toiseen kestävä tila, joka lopulta määrittelee koko identiteettiäni. K19

Kirjoittajat kertovat omista kokemuksistaan köyhässä arjessa, mutta ottavat kirjoituksillaan kantaa köyhän ihmisen asemaan ja oikeuksiin yhteiskunnassa. Tulkitsen heidän haluavan parantaa sekä omaa kuin myös muiden köyhien ihmisten asemaa yhteiskunnassa. Kirjoittajat kyseenalaistavat vallalla olevia näkemyksiä köyhyydestä ja köyhistä ihmisistä. Tulkitsen kirjoittajien haluavan saada lukijoita ymmärtämään köyhän ihmisen arkea, mutta myös peräänkuuluttavan köyhän ihmisen oikeuksia.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmani tavoitteena oli tarkastella lapsiperheiden vanhempien kokemuksia toimijuudesta Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä 2019 -kirjoituskilpailuaineiston pohjalta. Tarkoitukseni oli selvittää, minkälaisena toimijuus köyhyyden sävyttämässä arjessa kuvautuu ja miten se rakentuu modaliteettien kautta. Olin kiinnostunut siitä, miten arjessa läsnä oleva köyhyys sekä vanhemmuus kietoutuvat toimijuuden kokemuksiin ja minkälaisia rajoitteita ja mahdollisuuksia toimijuuteen ja sen rakentumiseen liittyy. Toimijuus määrittyi Jyrki Jyrkämän toimijuuden teorian kautta, jossa toimijuuden katsotaan syntyvän kuuden eri modaliteetin kautta; kykeneminen, voiminen, haluaminen, täytyminen, osaaminen ja tunteminen (ks. Jyrkämä 2008, 195). Ymmärrys toimijuudesta piti sisällään myös käsityksen passiivisesta ja pienestä toimijuudesta.

Pyrin toteuttamaan tarkastelua fenomenologian ja hermeneutiikan lähtökohdista ilman ennakoajatuksia ja -oletuksia. Ainoa tiedostettu ennako-oletus, joka tutkimustani ohjasi oli se, että toimijuutta oli löydettävissä myös köyhässä arjessa eläviltä ihmisiltä vastoin Frostin ja Hoggetin ajatusta (ks. Frost & Hogget 2008). Tutkimukseni kohderyhmänä olivat lapsiperheiden vanhemmat, jotka olivat köyhyyden kokemuksia koskevaan kirjoituskilpailuun osallistuessaan määritelleet itsensä köyhäksi. Köyhyys tässä aineistossa perustuu omakohtaiseen kokemukseen, ei ulkopuolelta määriteltyihin objektiivisiin mittareihin.

Analyysin perusteella aineistosta määrittyi neljä yläluokkaa: taloudellinen arjesta selviytyminen, sosiaalisen tilan rajoittuneisuus, pakot ja velvollisuudet sekä autonomien ihanteen tavoittelu. Taloudelliseen arjesta selviytymiseen liittyi säästäväisyys ja suunnitelmallisuus, joiden avulla selviytyminen oli mahdollista. Toimijuudessa korostui arjen pieni toimijuus, jolla pyrittiin kontrollin tunteeseen omasta arjesta ja saavuttamaan hallinnan tunne omasta elämästä. Sosiaalisen tilan rajoittuneisuus näyttäytyi kulussien ylläpitämisenä sosiaalisissa suhteissa. Taloudellinen tilanne ja siitä johtuva häpeä rajoitti toimijuutta sosiaalisessa verkostossa sekä yhteiskunnallisessa palvelujärjestelmässä. Osallisuuden kapeneminen näyttäytyi vetäytymisenä ja etääntymisenä sosiaalisista suhteista. Pakot ja velvollisuudet merkitsivät yhteiskunnallisia ja kulttuurisia pakkoja, jotka näyttäytyivät palvelujärjestelmän tuomina pakkoina tai kulttuurisina uskomuksina, joiden mukaan täytyi toimia. Toimijuutta pyrittiin toteuttamaan vähäisillä tai olemattomilla valinnan mahdollisuuksilla. Toimijuuden kaventuessa ja arjen koostuessa pakkojen ja velvollisuuksien suorittamisesta, toimijuus kuvautui näköalattomuutena. Autonomian ihanteen tavoittelussa oli pyrkimys muutokseen, kohti rationaalista toimijuutta ja aktiivista kansalaista. Toimijuudella

tavoiteltiin parempaa arkea ja tulevaisuutta ja toimijuudesta oli löydettävissä tavoitteita ja päämääriä, joiden toteutumiseksi tehtiin suunnitelmia.

Tutkimustulosten perusteella arjesta selviytyminen tarkoitti arjen elämistä niin, että saatavissa olevalla rahalla saatiin perheelle kaikki tarvittava. Toimijuus näyttäytyi pienenä toimijuutena, joka näkyi arjessa konkreettisena toimintana. Tämä tarkoitti suunnitelmallisuutta, säästäväisyyttä ja itse tekemistä arjen hankintojen suhteen. Oma osaaminen ja sen hyödyntäminen arjessa korostui. Kun arjen hallintaa pystyttiin pitämään yllä omilla arjen toimilla, toimijuus koettiin merkityksellisenä ja haastavaakin arkea jaksettiin toteuttaa. Myös Roivainen (2011, 77–78) korostaa onnistumisien merkitystä arjessa selviytymisestä, jotka tuovat tyydytyksen kokemusta arjesta. Kun taloudellinen tilanne ja rahojen vähyys koettiin rajoittavana, toimijuudessa näyttäytyi kokemus siitä, että mahdollisuutta omanlaiseen ja omien valintojen mukaiseen elämään ei ollut. Arki kuvautui raskaana ja sitä kuvattiin taisteluna ja sinnittelynä, jossa oma osaaminen ja taidot eivät välttämättä enää riitä arjesta selviytymiseen tai arjen kontrolli. Toimijuus arjessa oli kaventunutta. Tulokset ovat yhteneväisiä Honkasalon (2013) ja Krokin (2009) tutkimusten kanssa, joissa pienen toimijuuden avulla tavoiteltiin arjen pysyvyyttä. Kuitenkin, kun pienen toimijuuden tuoma kontrolli arjesta häviää, menettää myös arjen rutiinit merkityksensä ja toimijuus passivoituu.

Arjesta selviytymisen rinnalla selviytyminen liittyi rooleista ja velvollisuuksista selviytymiseen, jotka kuvautuivat täytymisinä. Täytyminen näyttäytyi selviytymisenä tai selviytymättömyytenä. Täytymistä kuvattiin suoriutumisenä sekä pakkoina ja velvollisuuksina. Jyrkämä (2008, 191) selittää täytymisen modaaliteettia normatiivisilla tai moraalisisilla pakoilla, jotka tässä aineistossa liittyivät erilaisiin rooleihin ja niihin liittyviin velvollisuuksiin arjessa. Tuloksissa esiintyviä rooleja olivat vanhemmuus ja oma toimijuus arjessa, palvelujärjestelmässä ja sosiaalisissa suhteissa. Päämääränä omassa toimijuudessa ei ollut muutos, vaan ennemmin arjen hallinta pienen toimijuuden kautta (ks. Honkasalo 2008). Selviytymisessä aikaperspektiivi oli kapea ja arkea elettiin päivä kerrallaan. Selviytymättömyys kuvautui häpeänä ja yhteiskunnallisiin tukiin nöyrytyksenä. Selviytymättömyyteen liittyi epäonnistuminen itseen liitettyjen odotusten suhteen ja sen tuoma arvottomuus. Selviytymättömyyteen liittyi hallinnan menetys omasta elämästä ja hallinta vaihtui riippuvuuteen yhteiskunnan tuista. Samansuuntaisia tuloksia on saanut omassa tutkimuksessaan Katri Viitasalo (2013). Viitasalo toteaa, että riippuvuus toisten avusta, kuten yhteiskunnan tuista, vaikuttaa negatiivisesti omaan toimijuuteen. Sama negatiivisuus kuvautuu myös omassa aineistossani yhteiskunnallisten tukien kuvauksissa, joissa esiintyy sanat häpeä, nöyrytyminen ja riippuvuus. Toimijuus passivoituu ja toimija muuttuu subjektista lähemmäs objektia. (Viitasalo 2013, 372–374.)

Tulosten perusteella vanhemmuus kietoutui vahvasti toimijuuden kokemuksiin. Vanhempana olemisessa korostui haluamisen, täytymisen sekä tuntemisen modaliteetit. Halu suoriutua vanhemmuudesta yhteiskunnallisten ja sosiaalisten normien mukaisesti oli suuri. Toimijuuden päämääränä oli turvata lapsen arki ja tarjota lapselle ruoka ja muut arjen välttämättömyydet, vaikka tinkimällä omista menoista. Haluamisen modaliteetti vanhemman toimijuudessa oli niin vahva, että jopa omien lääkkeiden ostamista siirrettiin, jotta saatiin lapselle ostettua kaikki tarvittava. Tinkiminen omista menoista, jopa välttämättömyyksistä näkyi myös Roivaisen ja kumppaneiden (2011, 78) tutkimuksessa. Selviytyminen vanhemmuudesta taloudellisten vaikeuksien keskellä oli haastavaa. Vanhemmuudesta selviytymiseen liittyi täytymisen modaliteetti, joka näkyi velvollisuuksina, joita vanhemmuuteen liitettiin. Velvollisuuksia ja pakkoja asetettiin itse omaan vanhemmuuteen tai ne olivat yhteiskunnan asettamia. Velvollisuudet rajasivat toimijuutta ja vanhemmuutta täytyi suorittaa sallittujen rajojen sisällä.

Samalla tavalla Lister (2004, 137), Viitasalo (2013, 372) sekä Jyrkämä (2008, 191) ovat liittäneet toimijuuteen velvollisuudet, joita määrittelevät ulkoapäin rakenteelliset tekijät tai kulttuuriset normit ja sisäisesti oma pärjäämisen ihanne ja jotka kaventavat omaa toimijuutta. Yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset odotukset, normit ja omat uskomukset määrittävät toimijuutta ja itseä ja omaa selviytymistä arvotettiin näiden pohjalta. Haluamisen ja haluamattomuuden modaliteetit näyttäytyivät näissä arvotuksissa. Haluaminen kuvautui itsensä näkemisenä arvokkaana ja merkityksellisenä, haluamattomuus taas päinvastaisesti. Voimiseen liittyivät tuloksissa sosiaaliset oikeudet ja niiden toteutuminen sekä kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet, joissa sosiaalisia oikeuksia toteutettiin (ks. Romakkaniemi 2010). Köyhyyteen liitettiin vahvasti häpeä, eriarvoisuus ja stigmaattisuus, jotka syntyvät kulttuuristen ja sosiaalisten arvojen sekä omien uskomusten kautta. Köyhyyteen liittyvät negatiiviset kokemukset ja tunteet vaikuttivat omaan toimijuuteen negatiivisesti ja rajoittavasti. Selviytymistä ja selviytymättömyyttä määriteltiin yhteiskunnassa vallitsevien odotusten kautta. Selviytyminen oli tavoiteltavaa, selviytymättömyys taas ei. Kuten aikaisemmin on jo mainittu, selviytymättömyyteen liittyi arvottomuus ja kokemus siitä, että omalla toiminnalla ei ole merkitystä.

Köyhyys vaikutti rajoittavasti osallisuuteen ja osallistumiseen. Kuten Jyrkämä (2007, 207) toteaa, toimijuus rakentuu suhteissa. Ihminen tarvitsee toisia ihmisiä, sosiaalista verkostoa ja vertaistukea, joiden kautta saa tukea, positiivista palautetta ja kannustusta arjen haasteissa. Kun mahdollisuudet olivat rajallisia, toimijuus kapenee. Osallisuuden pienentyessä vähenee myös merkityksellisyyden tunteet, jotka ovat tärkeitä toimijuuden kokemukseen. Tulosten perusteella rajoittuneisuuteen vaikutti

sekä taloudellinen tilanne, mutta myös yhteiskunnassa vallitsevat asenteet ja stereotypiat köyhyyttä ja köyhiä ihmisiä kohtaan. Köyhyydestä aiheutuvan häpeän vuoksi omaa köyhyyttä salataan ja kullisseja pyritään pitämään yllä viimeiseen saakka. Köyhyyden peittely sosiaalisissa suhteissa sekä rahattomuus, joka esti osallistumista yhteisiin tekemisiin ystävien kanssa, aiheuttivat sosiaalisten suhteiden rajaamista. Rajaaminen näkyi tietoisena vetäytymisenä vuorovaikutussuhteista ja sosiaalisesta verkostosta. Vetäytyminen toimijuuden kannalta näyttäytyy pienenä toimijuutena, joka voi olla odottamista, tekemättä jättämistä, sietämistä, vetäytymistä tai kieltäytymistä (ks. Honkasalo 2013, 32). Toimijuudessa oli kuitenkin näkyvillä tietoiset valinnat, joihin päädyttiin ulkoisten sekä sisäisten esteiden vuoksi.

Toimijuutta vahvistavia tekijöitä tulosten perusteella olivat sosiaaliset suhteet, osallisuus, mahdollisuudet ja oma osaaminen, toimiva palvelujärjestelmä sekä ja usko ja toivo tulevaan. Vertaistuki, omien kokemusten jakaminen lähiverkoston kanssa sekä osallisuus nähtiin tärkeäksi. Oman osaamisen vahvistaminen tai hyödyntäminen kuvautui tuloksissa toimijuutta vahvistavana. Omasta osaamisesta koettiin ylpeyttä ja tämän kautta oma toiminta koettiin merkityksellisenä. Oman osaamisen nähtiin vertaisuuden, lähiverkoston tuen tai palvelujärjestelmästä saatavan tuen avulla vahvistuvan. Toimiva palvelujärjestelmä koettiin toimijuutta vahvistavaksi (ks. Roivainen ym. 2011, 78). Toimivaa palvelujärjestelmää kuvattiin ei-byrokrattiseksi ja jonka piiriin olisi mahdollista päästä. Toimijuuteen liittyi myös tukien maksuun liittyvä epävarmuus, joka olisi palvelujärjestelmää parantamalla poistettavissa. Myös Isola kumppaneineen (2016, 154–155) ovat huomanneet ennakoitavuuden merkityksen arjessa olevan suuri köyhyydestä selviytymisen kannalta. Ennakoitavuus vähensi huolta toimeentulosta sekä tähän liittyvää pelkoa ja stressiä (mt.).

Usko ja toivo tulevaisuuteen, tarjolla olevat mahdollisuudet sekä itsearvon tunne näyttäytyivät merkityksellisinä toimijuuden kannalta. Tulevaisuus näyttäytyi positiivisena ja muutos sekä tuleva aika nähtiin mahdollisuutena. Usko ja toivo auttoivat suunnitelmien tekemistä, joiden avulla muutosta paremmasta tavoiteltiin. Toimijuutta vahvistivat myös ympäristön tarjoamat mahdollisuudet, joita voivat olla työllistyminen ja koulutus. Itsearvon tunne määrittyi toimijuuden perustaksi, jolle toimijuus rakentui. Itsearvon kokemus syntyi merkityksellisyyden kokemuksista, jotka syntyivät oman toiminnan tai sosiaalisten suhteiden kautta.

Toimijuutta rajoittavia tekijöitä olivat mahdollisuuksien puute, etäännyminen sosiaalisesta verkostosta, palvelujärjestelmän tuomat esteet, psyykkiset tai fyysiset esteet sekä köyhyydestä syntyneet negatiiviset tunteet. Mahdollisuuksien puutteet voivat liittyä yksilön sisäisiin haluamisiin,

joista Romakkaniemi (2010) käyttää nimitystä haluamisen mahdollisuus. Haluamisen mahdollisuus tarkoittaa mahdollisuuksia, jotka ovat valittavissa ja saavutettavissa. Haluamisen mahdollisuudet syntyvät ympäristön ja rakenteiden sallimissa rajoissa. Haluta modaliteetti näkyi sekä haluamisena tai haluamattomuutena. Ne voivat syntyä yksilön omasta motivaatiosta tai sen puutteesta, mutta myös palvelujärjestelmän toimimattomuudesta tai tukien ja palveluiden puutteesta.

Omien kykyjen puute tai kykenemättömyys oman osaamisen hyödyntämiseen rajoittavat myös toimijuutta. Kykenemistä ovat estämässä omat terveydelliset seikat niin psyykkiset kuin fyysisetkin. Toimijuutta kaventaa etäännyminen sosiaalisesta verkostosta. Osallisuuden pienentyessä vähenee myös merkityksellisyyden tunteet. Köyhyyden aiheuttamat negatiiviset tunteet ja kokemukset heikentävät toimijuuden tuntoa ja alentavat ihmisarvoa. Tunteet liittyvät köyhyydessä ja toimijuuden kokemuksissa häpeään, eriarvoisuuteen tai arvottomuuteen ja ulkopuolisuuteen. Köyhyys vaikuttaa kokonaisvaltaisesti arkeen, elämään ja ihmisyyteen. Köyhyys määrittää arkea sekä sosiaalisia suhteita, jotka näyttävät negatiivisina köyhässä arjessa. Köyhyyden pitkittyessä ja negatiivisuuden kehän voimistuessa, häviää usko omaan suoriutumiseen, osaamiseen ja kykyihin.

Toimijuuden modaliteetit: kykeneminen, voiminen, haluaminen, täytyminen, osaaminen ja tunteminen (ks. Jyrkämä 2008) tulevat esille aineistosta hyvin monella eri tavalla, joita olen pyrkinyt tuomaan esille niin analyysissa kuin johtopäätöksissäkin. Olen pyrkinyt avaamaan niitä, ja tuomaan esille, mitä modaliteetit merkitsevät toimijuuden osalta tässä aineistossa ja minkälaisia asioita niihin liittyy. Kuitenkin täytyy muistaa, että toimijuus on modaliteettien kokonaisuus. Modaliteetit eivät esiinny yksinään, vaan ne kietoutuvat yhteen muodostaen yhtenäisen kudelman, joka muuttuu ja muokkautuu yksilön ja ympäristön suhteessa ja on riippuvainen ajasta ja paikasta. Yhden modaliteetin muuttuminen suuntaan tai toiseen vaikuttaa koko kudelman eli toimijuuteen.

Tutkimukseni tulokset vahvistavat pienen ja passiivisen toimijuuden esiintymistä köyhyyden sävyttämässä arjessa. Pieni ja passiivinen toimijuus tulee esille arjen rutiineina, joiden tarkoituksena on arjen kontrolli (ks. Honkasalo 2008; Krok 2009; Honkasalo 2013). Myös aikaperspektiivin kapeneminen voidaan nähdä pienenä toimijuutena, jossa toimijuus keskittyy selviytymiseen arjesta päivä kerrallaan. Omaa kuormitusta vähennetään tietoisesti ja sopeudutaan arkeen, jossa rahaa on hyvin vähän käytettävissä. Toimijuudella ei tavoitella muutosta, vain selviytymistä. Muutospyrkimys saattaa olla pienenä toiveena alitajunnassa, mutta se on jätetty odottamaan otollista hetkeä. Sosiaalisissa suhteissa pieni ja passiivinen toimijuus näyttää vetäytymisenä sosiaalisista suhteista ja oman sosiaalisen tilan rajaamisena. Toimijuuden tarkoituksena on keskittää voimavarat arjesta

selviytymiseen ja elämän hallintaan. Jos arki koostuu pelkistä pakoista ja velvollisuuksista, pienen toimijuuden tuomat arjen rutiinit menettävät merkityksensä, osallisuus kapeutuu ja arki on pelkkää suorittamista. Toimijuudelle tärkeät merkityksellisyiden kokemukset puuttuvat, jolloin toimijuus passivoituu.

Kuitenkin täytyy huomioida, että toimijuus köyhässä arjessa ei koostu pelkästään pienestä ja passiivisesta toimijuudesta, vaan toimijuudessa on köyhyydestä huolimatta nähtävissä myös aktiivista toimijuutta. Täysin kuitenkin ei voi puhua Giddensin (1984, 117–118) määrittelemästä toimijuudesta, jossa toimijuus näyttäytyy rationaalisenä ja mahdollisuuksien sävyttämänä. Köyhyys rajoittaa mahdollisuuksia estää täysin vapaat valinnat. Jos tarkastelee köyhyydestä irtautumista, jossa katse ulottuu pitkälle tulevaisuuteen ja tavoitteena on autonomia ja itsenäinen toimijuus, ollaan jo melko lähellä Giddensin määritelmää (ks. Giddens 1984, 117–118). Toimijuus näyttäytyy aktiivisena toimintana, jossa päämääränä on parempi tulevaisuus ja autonominen kansalainen.

Oman tutkimukseni tulokset vahvistavat aiempien tutkimusten tuloksia liittyen toimijuuteen ja toimintamahdollisuuksiin köyhyydessä elävien perheiden osalta (esim. Roivainen 2011; Vuori 2012; Viitasalo 2013; Isola ym. 2016; Virrankari & Isola 2021). Poikkeuksena omissa tuloksissa oli yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja arkinen vastarinta, jotka Lister (2004, 131, 135) on nimennyt köyhyyteen liittyvän toimijuuden ulottuvuuksiksi. Nämä eivät olleet juuri ollenkaan nähtävillä omassa aineistossani. Arkinen vastarinta esiintyi yksittäisissä vastauksissa palvelujärjestelmän ulkopuolelle jättäytymisellä tai toimeentulotuen hakematta jättämisellä ja tämän voi tulkita protestiksi siihen, että saatava tuki olisi vain muutamia kymmeniä euroja tai oletukseen siitä, että apua ei kuitenkaan ole saatavilla. Yhteiskunnalliseksi vaikuttamiseksi tulkitsin köyhyyden kokemuksia keräävään kirjoituskilpailuun osallistumisen. Näen, että yksi osallistumisen tarkoitus oli tuoda köyhien yhteiskunnallista asemaa näkyville ja nostaa sitä yhteiskunnalliseen keskusteluun. Muutama kirjoittajista vetosi suoraan päättäjiin ja toivoivat muutoksia palvelujärjestelmään ja sitä kautta helpotusta köyhän perheen arkeen.

Tutkimusaineistoni koostui kirjoituksista, jotka on kirjoitettu kirjoituskilpailua varten. Tämä täytyy huomioida tutkimuksen tuloksia arvioitaessa. Kilpailussa parhaat kirjoitukset palkittiin, joka on voinut vaikuttaa osallistumiseen. Tiedossa oli myös, että kirjoituksia voidaan jatkossa käyttää tutkimustarkoitukseen. Kilpailuun osallistujien motivaationa osallistua kyseiseen kilpailuun voi olla esimerkiksi rahallinen palkinto, omien köyhyyden kokemusten jakaminen suuremmalle yleisölle tai poliittinen vaikuttaminen. Kirjoituksen motivaatio määrittelee, minkälaisia asioita kirjoituksessa

esille tuodaan ja millä tavalla ne esitetään. Aineisto on myös rajallista. Kirjoituskilpailuun osallistuminen rajaa osallistujia, eikä kaikilla ole mahdollisuutta osallistua tämän kaltaiseen aineiston keruuseen tai tutkimukseen. Osallistujilta vaaditaan kykyä ilmaista itseään ja kokemuksiaan kirjoittamalla.

Kun tutkimuskohteena ovat olleet vanhempien kuvaamat kokemukset omasta toimijuudesta arjessa, täytyy huomioida, että tutkimustulokset koskevat vain tätä aineistoa ja kuvaavat kirjoittajien kokemuksia sillä hetkellä, kun he ovat tekstit kirjoittaneet. Tutkimustulokset eivät näin ollen ole yleistettävissä. Tuloksia tarkastellessa täytyy huomioida ajallisuus ja tarkastella niitä suhteessa aikaan ja paikkaan, kuten yhteiskunnalliseen tilanteeseen kirjoitushetkellä (ks. Kallio & Hakovirta 2020, 15; Tökkäri 2018, 66). Tutkimustuloksissa täytyy ottaa huomioon myös se, että tuloksissa kuvaan vanhemman toimijuutta, vaikka kirjoituksista 18 oli äitien kirjoittamia tekstejä ja vain yksi isän kirjoittama teksti. En halunnut kuitenkaan tehdä rajausta sukupuolen kautta ja keskittyä vain äitien kokemuksiin, vaikka sekin olisi ollut mahdollista. Omien kokemusten kuvaaminen kirjoittamalla on varmasti rajannut osallistujajoukkoa, koska kirjoittamalla itsensä ilmaiseminen vaatii taitoa, osaamista ja kykyjä sekä voimavaroja, jotka usein liitetään naissukupuolen vahvuuksiin. Huomioon otettavaa on siis se, että vanhemmuus kuvautuu aineistossani vahvasti äitien kokemusten kautta. Mielenkiintoista olisi tutkia samaa asiaa isien kokemusten kautta tai vertailla äitien ja isien kokemuksia keskenään. Tämä olisi hyvä jatkotutkimusaihe.

Tutkimuksen kontekstina oli arjen köyhyys. Olisin voinut valita kontekstiksi myös huono-osaisuuden tai marginalisaation ja tarkastella aineistoa näiden käsitteiden kautta. Kumpikin näistä vaihtoehtoisista näkökulmista olisi tuonut erilaisen tarkastelukulman ja uusia tulkinnan mahdollisuuksia, mutta tietoisesti halusin valita kontekstiksi köyhyyden. Ajattelin, että köyhyys kontekstina antaa liikkumavaraa ja on käsitteenä laaja. Valintaan vaikutti myös se, että kirjoittajat itse olivat määritelleet itsensä köyhiksi omilla kirjoituksissaan, he eivät puhuneet syrjäytymisestä tai marginaaliin ajautumisesta, vaikka nämä olivatkin teksteistä tulkittavissa. Aineiston analyysissä olen liittänyt köyhyyteen niitä asioita, joita kirjoittajat itse ovat kirjoituksissaan köyhyyteen liittäneet, kuten maksuvaikeudet, lainat, velkajärjestely, ulosotto ja aktivointitoimenpiteet. Jollain toisella määrittelytavalla nämä eivät automaattisesti suoraan köyteen liittyisi.

Tutkijana olen pyrkinyt objektiivisuuteen ja puolueettomuuteen tutkimusaineistoni tarkastelussa, analyysissä ja johtopäätösten kirjaamisessa, jotka ovat Tuomen ja Sarajärven (2018, 160) mukaan ensisijaisia tekijöitä, kun arvioidaan tutkimuksen ja tulosten luotettavuutta. Pyrkimyksenäni on ollut

objektiivisesti ja ilman ennakko-oletuksia löytää lapsiperheiden vanhempien köyhyyskirjoituksissa kuvaamia toimijuuden kokemuksia ja tulkita niiden merkityksiä arjen eri osa-alueilla soveltaen Jyrkämän modaliteettiteoriaa (ks. Jyrkämä 2008) ja huomioiden myös passiivisen ja pienen toimijuuden (ks. Krok 2009; Honkasalo 2013) Ymmärrän kuitenkin, että oma vanhemmuus, sosiaalityön opinnot sekä pitkä työkokemukseni sosiaalialalla ja varhaiskasvatuksessa lapsiperheiden parissa ovat jollakin tavalla vaikuttamassa aineistosta tekemiini tulkintoihin. Oma elämähistoriani on myös saattanut ohjata tekemiäni valintoja, jolloin jotakin tärkeää on jäänyt huomaamatta. Luotettavuuteen vaikuttaa myös se, että aineistona ovat olleet valmiit tekstit. Olen voinut ymmärtää kirjoittajan tarkoituksen väärin, jolloin myös tulkinta on saanut vääriä merkityksiä. Edellä mainitut seikat täytyy ottaa huomioon, kun arvioidaan luotettavuutta.

Lopuksi haluan vielä todeta, että toimijuudella on köyhyydestä ja köyhydessä selviämisessä suuri merkitys (ks. Pohjola; 1994, Gazso ym. 2016; Schiettecat ym. 2017). Toimijuutta täytyisi tukea kaikin keinoin. Johtopäätöksenä voinkin todeta, että toimijuuteen täytyi yhteiskunnallisessa palvelujärjestelmässä ja varsinkin sosiaalityössä kiinnittää erityistä huomiota ja miettiä keinoja, joilla toimijuutta pystyttäisiin vahvistamaan. Isola kumppaneineen (2016) toteavat, että empaattinen työote palvelujärjestelmässä vahvistaisi toimijuutta. Näenkin, että köyhää arkea elävät vanhemmat tarvitsevat vahvaa ymmärrystä, myötäelämistä ja kuulluksi tulemisen kokemuksia, joilla pienennetään häpeän, eriarvoisuuden ja toiseuden tunteita, joita heillä omaan köyhyteen liittyen saattaa olla. On tutkittu, että pelkästään taloudellisella tuella, ei köyhyydestä pääse irtautumaan, joten näen, että sosiaalityöllä ja sen sisällöillä on merkittävä vaikutus siihen, millä tavalla köyhyydestä irtautumista ja toimijuutta tuetaan.

LÄHTEET

Burkitt, Ian (2016) Relational agency: Relational sociology, agency and interaction. *European Journal of Social Theory* 19(3), 322–339. <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1177/1368431015591426> Viitattu 20.1.2023.

Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija (2011) Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa: Anneli Eteläpelto, Tuula Heiskanen & Kaija Collin (toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja*. Vantaa: Kansanvalistusseura. 9–30.

Felski, Rita 2000. *The Invention of Everyday Life*. Teoksessa: *Doing Time Feminist Theory and Postmodern Culture*. New York, New York University Press. E-Kirja. Ebook Centrel Academic Complete. Viitattu 24.1.2023.

Frost, Liz & Hoggett, Paul (2008) Human Agency and Social Suffering. *Critical Social Policy* 28(4), 238–460. <https://doi.org/10.1177/0261018308095279> Viitattu 2.2.2023.

Gazso, Amber & McDaniel, Susan & Waldron, Ingrid (2016) Networks of social support to manage poverty: more changeable than durable. *Journal of Poverty* 20 (4), 441–463. <https://doi.org/10.1080/10875549.2015.1112869> Viitattu 2.2.2023.

Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society*. Berkeley: University of California Press.

Gibbs, Graham R. (2007) *Analyzing Qualitative Data*. Los Angeles: Sage. E-kirja. Sage Research Methods Core. Viitattu 4.4.2023.

Gordon, Tuula (2005) Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.

Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (2017) Alkusanat. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Sosiaalityön tutkimuksen seura. Kuopio: UNIPress, 12–28.

- Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena (2014) Lapsiperheiden huolet ja avunsaanti. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 216–226.
- Harinen, Päivi & Koski, Leena (2008) Arjen askeleet. Otteita elämän järjestyksistä. Sosiologian tutkimuksia. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2004) “Elämä on ahasta TÄÄLLÄ”. Otteita maailmasta, joka ei pidä kiinni. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Terhi Utriainen & Anna Leppo (toim.) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino, 51–81
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008). Etnografia terveyden, sairauden ja terveydenhuollon tutkimuksessa. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti, 45(1), 4–17. <https://journal.fi/sla/article/view/587> Viitattu 15.1.2023.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2013). Katveessa: pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. Tiede & Edistys, 38(1), 42–61. <https://doi.org/10.51809/te.105092> Viitattu 15.1.2023.
- Hoppania, Hanna-Kaisa & Karsio, Olli & Näre, Lena & Olakivi, Antero & Sointu, Liina & Vaittinen Tiina & Zechner, Minna (2016) Hoivan arvoiset. Vaiva yhteiskunnan ytimessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Ilmakunnas, Ilari & Kauppinen, Timo & Moisio, Pasi (2020) Huono-osaisuus jatkuu sukupolvelta toiselle: Tarkastelussa nuorten aikuisten toimeentulotukiasiakkuus. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 199–223.
- Isola, Anna-Maria (2019). Kolumni. Köyhän lapsen elämä on pienestä kiinni. Lapsistrategia. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <https://stm.fi/lapsistrategia/kolumnit> Viitattu 6.1.2023.
- Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hiilamo, Heikki (2016) Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016): 2. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201604149621> Viitattu 16.1.2023.
- Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus
- Jyrkämä, Jyrki (2014) Ikäihmiset, teknologia ja toimijuus. Teoksessa Jaana Leikas (toim.) Ikäteknologia. Raisio: New Print, 59–69.
- Jyrkämä, Jyrki (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettismetodologiseksi viitekehyyksi. Gerontologia 4, 190–203.

- Jyrkämä, Jyrki (2007) Toimijuus ja toimijatilanteet -aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Marjaana Seppänen & Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö: sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välillä. Juva: PS- kustannus, 195–217.
- Jyrkämä, Jyrki (1999) Toimintatutkimus ja sosiaaliset toimintakäytännöt – giddensiläisiä näkökulmia toimintatutkimukseen. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen & Rauno Huttunen & Pentti Moilanen (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Juva: Atena Kustannus, 137–153.
- Kakkori, Leena (2009) Hermeneutiikka ja fenomenologia: hermeneuttis-fenomenologisen tutkimusotteen sisäisestä problematiikasta. *Aikuiskasvatus*, 29(4), 273–280. <https://doi.org/10.33336/aik.94208> Viitattu 20.2.2023.
- Kallio, Tomi (2006) Laadullinen review -tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. *Hallinnon tutkimuksia* 2, 18–28. <https://journal.fi/hallinnontutkimus/article/view/99500/57164> Viitattu 28.12.2023.
- Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (2020) Johdanto: Huono-osaisuus lapsiperheissä. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 7–33.
- Kallio, Johanna & Hautala, Helena & Erola, Jani (2020) Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten koulupudokkuuteen. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 175–198.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. <https://core.ac.uk/download/pdf/14903201.pdf> Viitattu 20.11.22.
- Kansallinen lapsistrategia (2021) Komiteamietintö. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Helsinki. Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5> Viitattu 1.2.2023.
- Kemppi, Hilikka. (2021) Eroon lapsiperheköyhyydestä. Kokoava selvitys ja politiikkatoimet. PolicyBrief. <https://www.hilkkakemppi.fi/2021/09/eroon-lapsiperhekoyhydesta-selvitys-onvalmis-20-toimenpide-ehdotusta-ja-vahva-tahtotila-lapsiperhekoyhyiden-poistamiseksi/> Viitattu 4.1.2022.
- Koivusilta, Leena (2020) Vanhempien huono-osaisuuden yhteydet lasten ja nuorten tulevaisuuden voimavaroihin ja ajatuksiin tulevaisuudesta. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 143–172.
- Kroger, Jane (2007) Identity Development: Adolescence Through Adulthood. California: Sage.

- Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja Arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-7783-6> Viitattu 28.12.2023.
- Laine, Timo (2018) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–45.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2010) Lapsiperheiden toimeentulo lamasta lamaan. Teoksessa Marja Vaarama & Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisen hyvinvointi. Helsinki: Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos. 198–214
- Lister, Ruth (2004) Poverty. Cambridge: Polity press.
- Lähteenmaa, Jaana (2011) Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. Nuorisotutkimus (29)4, 47–60.
- MLL. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Vanhemmuus ja kasvatus. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/vanhemmuus-ja-kasvatus/> Viitattu 10.4.2023.
- Moilanen, Pentti & Rähä, Pekka (2018) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus,
- Mooney, Linda & Knox, David & Schacht, Caroline (2017) Understanding social problems. Boston: Cengage Learning. E-kirja. Ebook central. Viitattu 20.3.2023.
- Niskanen, Sirkka (2011) Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 89–114.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021) Oppivelvollisuuden laajentaminen. <https://okm.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen> Viitattu 15.4.2023.
- Paananen, Reija & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointi ulottuu yli sukupolvien. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki; Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Pohjola, Anneli (1994) Elämän valttikortit?: Nuoren aikuisen elämänkulku toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020) Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti & Iris Aaltio (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus, 2020.

Puusa, Anu (2020) Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti & Iris Aaltio (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus, 2020.

Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Pekkarinen, Elina & Kääriälä, Antti Juhani, Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen, Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018) Suomi lasten kasvuympäristönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Raportti 7/2018. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen julkaisuja. Nro. 210. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-152-2> Viitattu 10.04.2023.

Roivainen, Irene (2011) Köyhyys kuntalaisen kokemuksena; Yksinhooltajat. Teoksessa Irene Roivainen & Jari Heinonen & Satu Ylinen (toim.) Köyhä byrokratian rattaissa. Kunnallisan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisu 64. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätö. http://www.kaks.fi/sites/default/files/TutkJulk_64_net_0.pdf Viitattu 6.2.2023.

Saari, Juho (2015) Huono-osaiset – elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Salmi, Minna & Karvonen, Sakari & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016a): Lapsiköyhyys on ajankohtainen myös Suomessa: yhteenveto ja suosituksia. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.). Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Helsinki: Terveiden- ja hyvinvoinninlaitos, 68–72. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-742-8> Viitattu 12.12.2022.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna & Sauli, Hannele (2014) Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 82–105. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116712/THL_2014_21Teema.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 20.11.2022.

Salmi, Minna & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016b) Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Helsinki: Terveiden- ja hyvinvoinninlaitos, 13–44. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-742-8> Viitattu 22.02.2023.

Sauli, Hannele & Salmi, Minna & Lammi-Taskula (2011) Kriisistä kriisiin: lapsiperheiden toimeentulo 1995–2009. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(5), 535–543. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117872> Viitattu 18.10.2022.

Schiettecat, Tineke & Roets, Griet & Vanderbroek, Michel (2017) What families in poverty consider supportive: welfare strategies of parents with young children in relation to (child and family) social work. *Child and family social work* 22(2), 689-699. <https://lib.ugent.be/catalog/pug0:7184216> Viitattu 10.3.2023.

Shamrova, Daria & Lampe, Joana (2020) Understanding Patterns of Child Material Deprivation in Five Regions of the World: A children's Rights Perspective. *Children and Youth Services Review*. 108. 104595–. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104595> Viitattu 23.10.2023.

Sironen, Jiri & Saastamoinen, Ulla (2014) *Köyhyys – syitä ja seurauksia*. Helsinki: EAPN-Fin (Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto).

STM. *Syrjäytymisen ja köyhyyden ehkäiseminen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/syrjaytymisen-ja-koyhyiden-ehkaisy> Viitattu 11.2.2023.

Suoniemi, Ilpo (2013) *Köyhyyden dynamiikka Suomessa 1995–2008*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2013. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 114. Eläketurvakeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-691-187-1> Viitattu 10.4.2023.

TENK (2012) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf Viitattu 6.3.2023.

THL (2012) *Lapset kestävä kehityksen keskipisteeseen. Lasten köyhyys ja huono-osaisuus Suomen ulkopolitiikan haasteena*. Avainviestit ja suositukset ulkoministeriölle. https://um.fi/documents/35732/48132/lapsik%C3%B6yhyys_ja_lasten_huono-osaisuus_suomen_ulkopolitiikan_haasteena.pdf/32c6123f-a77f-d7a6-72b9-f80bae8b9ba9?t=1560452427472 Viitattu 12.3.2023.

Tietoarkisto. Aineistojen yleiset käyttöehdot. Palveluportaali Aila. <https://services.fsd.tuni.fi/docs/terms-of-use> Viitattu 14.10.2022.

Toikka, Enna & Haanpää, Leena (2020) Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten subjektiiviseen hyvinvointiin. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino, 119–142.

Townsend, Peter (1979) Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. <https://www.poverty.ac.uk/system/files/townsend-bookpdfs/PIUK/piuk-whole.pdf> Viitattu 20.11.2022.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turunen, Elina (Helsingin yliopisto) & Isola, Anna-Maria (2019) Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu 2019. Sähköinen tietoaaineisto. Versio 1.0 (2020-11-25). Tietoarkisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3475> Viitattu 20.10.2022.

Tökkäri, Virpi (2018) Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Jarkko Toikkanen & Ira Virtanen (toim.) Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press, 64–84. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-940-7> Viitattu 06.01.2023.

Vaattovaara, Virpi (2015) Elämäntietä ja toimijuus. Lapin maaseudun nuorista aikuisiksi 1990-2011. Väitöskirja. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-823-7> Viitattu 22.3.2023.

Viitasalo, Katri (2013) Äitien taloudellinen toimijuus ja selviytyminen muistelutyöaineiston valossa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere. 357–374.

Virrankari, Lotta & Isola, Anna-Maria (2021) Miten käy mahdollisuuksille köyhyydessä? Yhteiskuntapolitiikka 86:3. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021060936114> Viitattu 13.3.2023.

Vuori, Anne (2012) Vähävaraisten lapsiperheiden hyvä vointi ja sen tekeminen. Väitöskirja. Terveystieteiden tiedekunta. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8980-8> Viitattu 20.3.2023.

Åkerblad, Leena (2014) Epävarmuuden tuolla puolen: Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1364-7> Viitattu 20.3.2023.